

ZDRAVOTNICTVÍ - DŮLEŽITÁ TELEFONNÍ ČÍSLA

karabiníci . . . 112, policie . . . 113, hasiči . . . 115, první pomoc . . 118, **Turistické Informace:** Tel.: +39 06 488 991

Telefon

Mezinárodní predvolba +39, Smerové telefonní číslo Ríma: 06 (nutno vytocit i v Ríme). Pokud voláte do Itálie ze zahraničí, musíte vždy při smerovém telefonním čísle vytocit nulu (nezapomente ji vytocit, jak je tomu obecně při mezinárodních telefonních hovorech), napr. +39 06 + číslo.

Cesta z mezinárodního letiště Leonardo da Vinci - Fiumicino

- taxi 50 – 60,-€
- Leonardo expres - 11,-€ a zaveze vás bez zastávek na hlavní nádraží Termini za 30 minut.
- Městský vlak (**Ferrovia Metropolitana**). (vždy 12, 27, 42, 57 minut po každé hodině, a o víkendech vždy 27 a 57 minut po každé hodině) Ten má následující řadu stanic na trati FR1: první je nová stanice Parco Leonardo (zde je velké nákupní centrum), Nuova Fiera di Roma (veletržní výstaviště), Ponte Galeria, následuje Muratella, Magliana, Villa Bonelli a Trastevere. Tam přestoupíte na vlak jedoucí směrem Viterbo, Bracciano (FR3) nebo Civitavecchia, Grosseto (FR5). Na lince FR3 se můžete setkat s překvapením, kterým je nová zastávka Quattro venti (zastávka v tunelu). Další zastávkou je San Pietro. Jízdenka stojí 5,50€ na celou cestu Fiumicino-Trastevere-San Pietro. Jízdenku je třeba označit ještě před nástupem do vlaku.

Jak funguje MHD v Římě

Systém MHD v Římě je tvořen vlaky (městkými i příměstkými), dvěma linkami metra, autobusy, tramvajemi a elektrobusey. Veškerou dopravu ve městě (včetně taxiků) řídí společnost [ATAC](#).

Základní jízdenka (platná 75 minut) stojí 1,-€. (jízdenka platí 75 min. v busech, z toho je možno použít během platnosti jednu jízdu metrem = 1€). Existují také jednodenní jízdenky (platné vždy do 24:00 hodin daného dne) za 4,-€, třídní jízdenky za 11,-€ i speciální turistické jízdenky. Je možné je zakoupit také v poutním domě. Jízdenky je třeba před prvním použitím označit (platí i pro jízdenku na vlak).

V blízkosti domu se nachází železniční nádraží Roma-San Pietro, kde také končí autobusová linka č. 64 spojující s centrem města a hlavním vlakovým nádražím Termini. Tímto způsobem se dá relativně snadno (někdy s přestupem) dostat k hlavním basilikám a dalším památkám nebo i k moři.

Linea urbana – většina busu spadá do této kategorie, mely by stavet na všech zastávkách

Linea express – stavi jen na nektých zastávkách, je treba zjistit, která je nejbližší te, kam my chceme. Jsou to velmi dlouhé, zelené autobusy.... většinou čísla 20, 40,60,... a mají napis express.

Autobusové zastávky – většinou žluté cedule.. někdy bílé, se všemi linkami, které zde stavi... jsou tam i všechny zastávky, kudy linka jede.

Feriale – weekdays, **Solo feriale** - only on weekdays (which includes Saturdays), **Prefestivo** – Saturdays, **Festivo** - Sundays and holidays, **Prima ed ultima partenza da...** - First and last from, **Notturmo** - night buses

Základní fráze

Ahoj	Ciao
Bydlím v Praze	Abita a Praga
Co je to?	Che cosa è questo?
Dám si toto	Prendo questo
Děkuji	Grazie
Dejte mi pokoj.	Mi lasci en pace.
Dejte pozor.	Stia attento.
Dobrý den	Buon giorno
Dobré odpoledne, večer	Buona sera
Dobrou noc	Buona notte
Kolik to stojí?	Quanto costa?
Mám se dobře	Io sto bene
Mluvíte anglicky?	Parla inglese?
Nashledanou	Arrivederci
Nerozumím	Non capisco.
Jak se máš?	Come sta?
Jmenuji se...	Mi chiamo...
Odejděte	Vada via.

Odkud jsi?	Di dove sei?
Prosím (při žádosti)	Per favore
Prosím (reakce na děkuji)	Prego
Promiňte	Scusi
Pocházím z Prahy	Sono di Praga
Quanto pago?	Kolik platím?
Uvidíme se zítra	A domani
Velmi dobře.	Molto bene.

Základní slovíčka

ano/ ne	si/ no
velký	grande
malý	piccolo
horký	caldo
studený	freddo
dobře	bene
blízko	vicino
daleko	lontano

Potraviny

potraviny	alimentari
jíst	mangiare
pivo	birra

maso	carne
houska	panino
chléb	pane
zelenina	verdura
ovoce	frutti

Nákupy a město

lékárna	la farmacia
pošta	l'ufficio postale
trh	il mercato
toalety	il gabinetto
volný	libero
zdarma	gratuito
vchod	entrata

východ, výjezd	uscita
auto	macchina
rodina	famiglia
cena	prezzo
kemping	campeggio
otevřeno	aperto
zavřeno	chiuso
trochu drahé	troppo caro

Čas

dopoledne	la mattina
odpoledne	il pomeriggio
večer	la sera
zítra	domani

Počty

1	uno
2	due
3	tre
4	quattro
5	cinque
6	sei
7	sette
8	otto
9	nove
10	dieci

Romantická večeře či jen něco rychlého...

Ristorante restaurace

Trattoria hostince levnější než ristorante

Osteria typická restaurace s teplou domácí kuchyní

Pizzeria všechny druhy pizzy

Tavola calda jednoduchá jídelna s teplou kuchyní

Rosticeria pár stolů pro stravování, ale hotová jídla se zde většinou balí sebou

**Taverna ** místní speciality a víno

Bottigliera vinný šenk, bez jídla, k vínu se podávají olivy

Pasticeria cukrárna

Bar káva, víno a nealkoholické nápoje

Latteria mléčný bar

Pannetteria pečivo a různé druhy pizzy **Enoteca** prodejna vín

Galleria Borghese

Relaxujte. Na sever od centra je park zvaný Villa Borghese. Jednak je z něj skvělý výhled na celý Řím (park je na kopci) a za druhé je tam spousta fontánek, laviček, jezírek - prostě ideální místo na odpočinek. Když dojde na umění, zůstává Řím pozadu za Benátkami a Florencií, ale tato galerie je výjimkou. Chlubí se mistrovskými díly umelcu jako jsou Bernini, Titian a Caravaggio.

Piazza Navona

Podle některých je toto náměstí zcela nejkrásnějším náměstím na světě. Nejen díky svým sochám a fontánám, jako je napr. Fontana dei Quattro Fiumi (Fontána čtyř rek) Lorenza Berniniho, ale i díky svým rozměrům. Toto obrovské obdélníkové náměstí přesto dokáže uchovat pocit intimity.

Domus Aurea - Neronuv Zlatý Dum

V roce 64 nechal císař Nero postavit palác dlouhý téměř jednu míli (1,6 km) – z Palatinského pahorku až k vrchu Oppio. Některé části byly pokryty zlatem, drahokamy a prepychovými dekoracemi. Po Neronově smrti byl dum zasypan hlínou, aby se zahladila vzpomínka na krutovládce. Byl náhodou

objeven v 15. století a v současné době se můžete v podzemí procházet 30 ze 150 Neronových pokojů.

Adresa: Via della Domus Aurea (téměř přímo naproti Koloseu)

Metro: Colosseo

Telefon: +39 06 399677 00

Santa Costanza

Rím má více kostelů než jakékoliv jiné město na světě. Jedním z nejkrásnějších je chrám Santa Costanza, který naleznete v ulici Via Nomentana v severní části Říma. Stropní fresky jsou ze 4. století. Čekací doba pro pořádání svatebních obřadů v těchto prostorách je několik let.

Adresa: Via di Santa Costanza

Metro: 60, 90

Botanické Zahrady

Botanické zahrady na úpatí pahorku Janiculum se chlubí více jak 7000 různými druhy rostlin a květů, zejména ruží.

Adresa: Largo Cristina di Svezia 24

Metro: do Lungotevere Farnesina

Telefon: +39 06 4991 7106

Museo Di Roma

Museo di Roma hostí přibližně 40 000 soch, obrazů a mozaik, jež popisují dějiny Říma od středověku až do roku 1870. Muzeum se nachází v paláci Palazzo Braschi, postaveném v 18. století. Během fašistického režimu se sem nastěhoval Mussolini a vytvořil z něho své politické ústředí. Po druhé světové válce bylo do tohoto místa evakuováno 300 rodin a mnoho fresek bylo poškozeno, když lidé rozdělovali ohně, aby si udržovali teplo.

Adresa: Via di S. Pantaleo 10

Metro: 40, 46, 62 na bulvár Corso Vittorio Emanuele

Telefon: +39 06-67108316

Internet: www.museodiroma.comune.roma.it

Piazza Navona (9)

Pizzy, koktejly

Terme di Caracalla (25)

starověké římské lázně. Vstupné.

Pantheon (10)

Nejzachovalejší antická památka v Římě. Vstup zdarma.

Na Piazza della Rotonda stojí uprostřed fontána od Giacomo della Porta z r. 1575. Uprostřed bazénu nechal papež Klement XI. umístit v r. 1711 obelisk. Monolit z červené žuly je 6,43 metru vysoký a pochází z Egypta z období vlády Ramese II. (13. st. př.n.l.) z Heliopole. Neví se, kdo jej nechal do Říma dovézt, ale byl později použit v chrámu Isis na Campus Martius. Náměstí a okolní uličky koncentrují výborné kavárničky, prodejny zmrzliny a pizzerie. Gastronomické delikatesy můžete ochutnat např. v Rossi delicatessen v č. 4 přímo na náměstí nebo si dát výbornou kávu v Tazza d'Oro ve Via dei Pastini.

Pantheon tvořil střed starověkého Říma. Je to nejlépe dochovaná stavba z doby římské antiky. Dal ho postavit mezi Agrippovými a Neronovými lázněmi r. 27 př. n. l. Marcus Agrippa. Byl zasvěcen počt nejvyšších bohů, ale především Martovi a Venuši, ochranným patronům rodu Juliů. Původně sloužil jako chrám, později byl obnovován, hlavně v l. 120 - 126 za císaře Hadriána, kdy prodělal velké změny a dostal dnešní vzhled. Hadrián nechal posunout průčelí o 180° na sever, Pantheon dostal velký pronaos se sloupovou chodbou, okrouhlou cellu završovala vysoká klenba. Pronaos odpovídal přibližně prvnímu Agrippovu chrámu. Za průčelím s osmi sloupy ze šedého mramoru se tyčily dvě další řady se čtyřmi sloupy, které členily předsíň do tří lodí. Předsíň s cellou spojovala cihlová budova se dvěma postranními schodišti, po kterých bylo možné se dostat do krypty. Vcházelo se do ní mohutnými bronzovými dveřmi.

Na architrávu je nápis M(arcus) Agrippa L(ci) F(ilius) Cos tertium fecit, který dal provést císař Hadrián, protože na své monumenty nikdy nenechal vytesat své jméno. V překladu tento nápis znamená: Postavený M. Agrippou, synem Lucia, když byl potřetí konsulem.

V předsíni je 16 antických sloupů, které jsou 12,5 metru vysoké. Vchod tvoří mohutné dvoukřídlé dveře pobité bronzem, které jsou také antické.

Pantheon má tvar mohutné rotundy s kupolí a interiér je osvětlen pouze kruhovým otvorem v kupoli o průměru 9 metrů. Výška interiéru je 43,2 metrů (150 římských stop) a rovná se jeho průměru. Výška kupole odpovídá výšce kolmo se zvedající stěny.

Kopule je mistrovským stavebním dílem, má nejširší zděnou klenbu všech dob. Kopuli podpírá 6 metrů silná zeď, která měla směrem vzhůru stále lehčí konstrukci. Kopule byla odlita najednou nad mohutným dřevěným středem a skládá se z pěti soustředných řad zdobených kazetami, které probíhají kolem 9 metrů velkého kulatého otvoru pro světlo. Litá malta s tufovými kameny a cihlami se tu střídá s maltou, ve které jsou obsaženy kousky sopečného kamene. Rovněž kazetová klenba snižuje podstatně váhu. Ve své době to byla největší zaklenutá stavba na světě. Z technického hlediska se jedná o inovaci, protože budova je samonosná a spočívá celá na základech, zatímco 16 výklenků a oblouky roznášejí tlak.

Budovu daroval východořímský císař Fokas v r. 609 papeži Bonifáci IV., který ji vysvětil jako kostel Santa Maria Rotonda. Stavba byla uchována v době všeobecného ničení pohanských památek proto, že do chrámu bylo svezeno 28 povozů ostatků prvních křesťanů z katakomb. V 7. st. nechal císař Konstantin II. ze střechy strhnout zlaté a bronzové plotny a odvezl je do Konstantinopole. R. 1632 dal papež Urban VIII. z rodu Barberini strhnout ze stropu atria zlatěbronzové ornamenty, které byly odevzdány Berninimu, aby z nich zhotovil baldachýn a sloupy papežského oltáře v chrámu sv. Petra. Odtud pochází rčení: „Quod non fecit barbari, fecerunt Barberini!“ „Co neučinili barbaři, učinili Barberini.“ V druhé nico vpravo je hrobka krále Vittoria Emanuela II., proti ní je hrobka Umberta I. a vpravo od něj je hrobka Raffaela.

Palatin (38)

Na jižní straně nad Forum Romanum se zvedá vrch Palatin, vysoký 51 metrů, místo nejstaršího osídlení Říma. Podle legendy sídlili na Palatinu nejprve Řekové, kteří pod vedením Eunandra opustili Arkádiu. Když sem po dlouhé cestě z Tróje dorazil Aeneas, Eunandros jej prý přivítal. Na pahorku byly odkryty pozůstatky sídliště z 9. st. př.n.l., které zjevně existovalo ještě před příchodem Romula. Zde podle legendy v r. 753 př. n. l. Romulus založil Řím. Celé území bylo hned od začátku považováno za posvátný okrsek. Kromě jiného se tu slavila Lupercalia, významné oslavy související s erbovním zvířetem města i s jeskyní na úpatí palatinu, Lupercalem. V této jeskyni podle legendy vlčice kojila Romula a Rema. V r. 294 př.n.l. dal Postumius Megellus postavit na vrcholu pahorku svatyni pro bohyni vítězství. Nedaleko odtud stál chrám Magna Mater.

Už za republiky na Palatinu sídlili mnozí slavní politikové: Gaius Gracchus, Marcus Tullius Cicero, Marcus Antonius a Agrippa. Augustus, který se prý na Palatinu narodil, si tady nechal postavit obrovský palác. Tím položil základy tradice budování honosných císařských paláců na Palatinu. Tiberius si dal svůj palác, Domus Tiberiana, postavit na severozápadě pahorku, tam, kde se nyní nacházejí zahrady Orti Farnesiani. Caligula tuto stavbu rozšířil až k foru. Nero celé území nově uspořádal a dal zřídit Domus transitoria. Po požáru v r. 64 zahájil Nero stavbu Domus Aurea, který se rozkládal od Eskvilinu až k Palatinu a Velii. Domitian Palatin naposledy zcela přestavěl. Byla zde vybudována ohromná rezidence, která byla později pojmenována jako celý areál – Palatium. Od tohoto ideálu panovnického domu bylo odvozeno slovo palác. Obrovský komplex včetně zahrad zásoboval vodou akvadukt Aqua Claudia. Území mezi forem a Domus Aurea nyní působilo jako jakýsi monumentální vestibul císařské rezidence. Septimius Severus pak připojil lázně. Jako poslední bylo připojeno Septizodium, aby dělalo dojem na návštěvníky, kteří přicházeli do Říma po Via Appia. Posledním významným dílem byla stavba Elagabalova chrámu. Poté již začal úpadek Palatinu. Ve středověku tu sídlili Odoakar a Theodorich. Později tady stále přibýval počet kostelů a klášterů.

Sloup Marca Aurelia

Sloup Marca Aurelia byl postavený v letech 180 až 196 na oslavu vítězství Marca Aurelia nad Markomany v r. 176. Sloup je 30 metrů (100 stop) vysoký. Spočíval na vysokém podstavci, který byl 3 metry nad úrovní via Flaminia. Antická úroveň země byla posunuta o 3,86 metru hlouběji než dnešní ulice. Sloup je ovínut sochařským vlysem, který napodobuje vlys na Trajánově sloupu. Reliéfy znázorňují vítězství císaře nad Markomany a Kvády a polní tažení v l. 172 – 173 a 174 - 175. Vyprávění začíná překonáním Dunaje u Carnunta. Tato podrobně zobrazená epizoda přispěla rozhodující měrou k vítězství nad Germány. Socha na vrcholu představuje sv. Pavla, která r. 1589 nahradila původní sochu Marca Aurelia.

Trajanovo forum (34)

Trajanovo forum je největší a nejhonosnější ze všech císařských for. Bylo postaveno jako poslední mezi lety 107 a 113. Forum plnilo mnoho úkolů, byly tu oznamovány zákony a císaři tu udělovali peněžní dary lidu. Na forum se vstupovalo ze severní strany Augustova fora obloukem, který vedl na obdélníkové náměstí. Uprostřed stála jezdecká socha císaře Trajana z pozlaceného bronzu. Delší strany byly lemovány portiky se vzácnými mramorovými sloupy a uprostřed se nacházely polokruhové exedry (dnes lze vidět jen jednu nedaleko Tržnice). Severní stranu proti vstupu ohraničovala Basilica Ulpia, obdélníková aula s pěti loděmi. Mezi oběma knihovnami stál 40 metrů vysoký sloup a za ním celou plochu uzavíral velký chrám zasvěcený císaři.

Součástí fora bylo 300 metrů dlouhé náměstí, v jehož středu stála socha císaře. Na toto náměstí se prošlo jednoduchým obloukem s atikou a stěnami z polosloupů z Augustova fora. Po obou stranách probíhaly sloupové portiky se dvěma schody a početnými sochami. Na vysoké atice se střídaly sochy zajatých Dáků se štíty s lidskými hlavami. Uprostřed náměstí stála jezdecká socha císaře. V pozadí se tyčilo monumentální průčelí Baziliky Ulpia.

Caesarovo forum

První bylo postaveno Caesarovo forum v l. 64 - 56 př. n. l. na přání Julia Caesara. Caesar přišel jako první na myšlenku vybudovat v Římě nové forum. Caesar vyvlastnil v těsné blízkosti comitia nové pozemky v hodnotě 100 miliónů sesterciů, na kterých pak vzniklo nové fórum. Caesar měl v úmyslu umožnit vznik nového politického centra. Na Caesarově Foru se zachovala sloupová síň a základy chrámu Venuše Genetrix - mýtické matky rodu Juliů. V chrámu stála socha Venuše i egyptské královny Kleopatry. Chrám měl v průčelí 8 sloupů, na podélné straně 9 sloupů. Chrám stál na vysokém, mramorem obloženém pódiu, vnitřní stěny zdobily dvě řady žulových sloupů. V pozadí se otevírala apsida se sochou Venuše. Části ze zdobného vlysu s Eroty se dnes nachází v Palazzo dei Conservatori. Před chrámem byla jezdecká socha Caesara. Dvojitý sloupový portikus ohraničoval protáhlý areál (150 x 75 metrů). Na konci sloupové chodby se dvěma řadami sloupů stála cihlová bazilika Argentaria, jejíž stavbu započal Traianus a dokončil až Konstantin.

Konstantinův oblouk (27)

U Kolosea stojí triumfální oblouk, postavený z bílého mramoru. Dal jej postavit senát po císařově vítězství nad Maxenciem u Milviova mostu r. 312. Je to nejlépe dochovaný a největší vítězný oblouk v Římě. Má tři průchody, nad kterými je atika. Oblouk je 21 metrů vysoký, 26 metrů široký a 7 metrů hluboký.

Na dekoraci tohoto oblouku byly využity reliéfy a sochy pocházející z jiných monumentů. Dvakrát 4sochy v horní části dlouhé strany a

dvě horní desky na krátkých stranách jsou z období Trajánovy vlády (98 – 117) a původně patřily k jedinému reliéfu, který zdobil Basiliku Ulpiu na Trajánově foru. Osm kruhových reliéfů o průměru 2 metry z Hadriánova období (117 – 138) zobrazuje čtyři Scény z lovu a čtyři Scény obětí a původně patřily k chrámu Hadriánova oblíbence Antinooa. Dvakrát čtyři menší desky v horní části dlouhé strany jsou z období Marka Aurelia (138 – 161) a původně zdobily oblouk Arcus Pani Aurei, který oslavoval vítězství Marca Aurelia nad Germány a stával pravděpodobně na Kapitolu. Dolní části všech tří oblouků jsou z doby Konstantinovy vlády (312 – 337). Z jeho období pocházejí postavy bohyně Vítězství a říčních božstev, ale i alegorie ročních období. Rovněž kulaté medailony na obou bočních stranách s bohem Slunce a bohyní Měsíce a velký vlys, který probíhá v poloviční výšce nad menšími průchody a na bočních stranách vznikl v této době. Vlys představuje odjezd římských vojsk z Milána, obléhání Verony, bitvu u Milvijského mostu a návrat do Říma.

Koloseum (26)

Msto, kde v dobách starověkého Říma probíhaly hry. Vstupné €11 (v ceně vstupenky i vstup do blízkého Palatina).

Údolí s Koloseem, které se rozkládá mezi Palatinem, Velii, Oppiem a Caeliem, tvořilo tradičně jeden z bodů města založeného Romulem a patřilo k nejstarším urbanistickým strukturám. Během císařství zde vznikl velký počet veřejných budov. Nera začlenil areál do svého Domus Aurea, ale Flaviovcí ho vrátili římskému lidu. Vznikl tu Flaviovský amfiteátr spolu s řadou jiných staveb. Patřila sem i kasárna gladiátorů, dále nemocnice a skladiště. Nedaleko odtud bývala i císařská mincovna Moneta, která sem byla přeložena z Kapitolu.

Koloseum se tomuto amfiteátru říká podle kolosální sochy císaře Nerona, která byla později přebudována na sochu boha Helia. Kolosální socha Nerona pocházela z dílny řeckého sochaře Zenodora, který si vzal za vzor slavný Rhódský kolos. Socha byla 35 metrů vysoká a až do r. 1933 stál její podstavec na původním místě. Pak byl zničen. Socha byla odstraněna, když Hadrián začal stavět chrám Venuše a Romy. Bylo potřeba 24 slonů, aby pohnuli s vozem, na němž byl kolos naložen.

Před začátkem stavby zde bylo jezero. V r. 72 n. l. ho nechal postavit císař Vespasianus. Za jeho vlády byla postavena tři patra, která císař Titus ještě o jedno zvýšil. Koloseum bylo otevřeno slavnostně r. 80 n. l. Na počest otevření se zde konaly stodenní zápasy a štvance na zvěř, pro které bylo použito 1000 gladiátorů a 5000 zvířat.

Následující zásahy do Kolosea byly provedeny Trajánem a Antoninem Piem. Alexander Severus opravoval jeho konstrukci poté, co bylo Koloseum v r. 217 zasaženo bleskem. Další opravy prováděli Gordianus III. a Trajánus Decius, a to po opětovném zasažení bleskem v r. 250. Další nezbytná rekonstrukce proběhla v r. 429 a 443 po zemětřesení. Odoakar nechal v l. 476 – 483 postavit spodní schodiště i se jmény senátorů. Poslední zásah provedl Teodorich, ale brzy poté začala stavba pustnout a chátrat. Své poslední představení zažilo Koloseum v r. 523 za vlády Teodoricha.

Zápasy gladiátorů v Koloseu zakázal císař Honorius r. 397 n. l., ale znovu byly obnoveny za císaře Valentiniána III. Štvance na zvěř skončily až za gótského krále Teodoricha Velikého v r. 523, který také provedl poslední restaurátorský zásah do této stavby.

Ve středověku se část zdí v důsledku zemětřesení zřítily. Ruiny pak posloužily římské šlechtě jako pevnost, později jako kamenolom travertinových bloků. Až papež Benedikt XIV. v polovině 18. st. zasvětil stavbu Kristovu umučení pro krev mučedníků, která zde byla prolita. Podle křesťanské legendy byli divoké zvěři vrháni za oběť i křesťané. Soudí se, že zde takto zahynulo 400 000 lidí. Z Kolosea se dodnes dochovala jen jedna třetina.

Koloseum má elipsovité půdorys s vnějším obvodem 527 metrů, délkou podélné osy 188 metrů a příčné osy 156 metrů. Výška stavby je 48,5 metru. Venkovní strana je z travertinu, z vnitřní strany byl použit tuf a cihly.

Na severovýchodní straně jsou zachována všechna čtyři patra, první tři s arkádami, jejichž pilíře jsou ozdobeny dórskými, jónskými a korintskými polosloupky, čtvrté poschodí tvoří uzavřená zeď s korintskými pilíři, mezi kterými byla okna a nyní volné prostory, které obsahovaly pozlacené štíty. Řada opěrných bodů držela nosníky velké plachty, která měla diváky chránit před sluncem. Nejdůležitější vchod byl na severní straně a byl určen císaři. Císařská tribuna byla na jihu krátké osy. Zde sedávali také konzulové a kněžky Vestálky. Na severní straně byla tribuna prefekta města a jiných soudců. Nejbližší řada k aréně byla rezervována pro senátory. Nad arkádami nad vchody byla umístěna čísla, která korespondovala s čísly na vstupenkách. Za veřejné hry sice návštěvníci nemuseli platit nic, ale potřebovali jakési žetony, na nichž stálo číslo jejich sedadla a popis cesty k němu. Podle propočtů byla kapacita amfiteátru 73 000 diváků. Kolem stavby byla volná, travertinem vydlážděná plocha a kolem ní dvoupatrový portikus.

Aréna je dlouhá 85 metrů a 55 metrů široká. Arénu od diváků oddělovala železná síť. Aréna byla v minulosti přikryta dřevěnými deskami, které se mohly odstranit, když to představení vyžadovalo. Podzemí obsahovalo mechanická zařízení na zdvihání klecí se zvířaty, kulisy pro postavení různých scén, zbraně pro gladiátory a nákladní výtahy, které za pomoci komplikovaného systému závaží přepravovaly šelmy a těžké kulisy do arény. Tento podzemní labyrint neumožňoval provádět tzv. naumachie – představení námořních bitev, pro které bylo nezbytné zaplavení arény. Hlavní chodba probíhala pod vchodovými chodbami východní směrem až ke gladiátorským kasárnám Ludus Magnus.

Stát organizoval zápasy z politických důvodů, aby si udržel přízeň národa. Gladiátoři byli vybíráni z odsouzců na smrt, z válečných zajatců a otroků. Boj končil smrtí jednoho z bojujících, publikum však mohlo prohrávajícímu udělit milost. Pořadatelé her viděli raději, když umíralo méně gladiátorů, protože jejich vzdělání a obživa pohlcovaly enormní sumy. Konaly se zde dva typy představení: Munera - zápasy mezi gladiátory a Venationes - hony na dravou zvěř. V období republiky, než bylo postaveno Koloseum, se pořádaly hry na Foru Romanu, na Foru boariu nebo později na Martivě poli. Např. při příležitosti vítězství nad Dáky uspořádal císař Trajanus hry, na kterých bylo použito 10 000 gladiátorů a 11 000 kusů dravé zvěře.

Stavby na Forum Romanum

vládní a náboženské centrum starověkého Říma. Vstup zdarma.

Titův triumfální oblouk

byl postaven na počest dobyvatele Jeruzaléma r. 70 n. l. Domitianem z pentelského mramoru poté, co byl r. 81 prohlášen za božského.

Na vysoké atice je ještě dnes dobře vidět věnovací nápis. Uvnitř oblouku jsou reliéfy znázorňující triumfální průvod se zajatými Židy a se sedmiramenným svícem. Na klenbě vynáší orel Tita k nebi.

Chrám Venuše a Romy

se začal stavět v r. 121 n.l. podle návrhu samotného císaře Hadriána. Celý komplex měl velkolepé rozměry 100 x 145 metrů. Jednalo se o největší chrám antického Říma. Dnešní podoba je z přestavby po jednom z požárů za císaře Maxencia v r. 307. nejprve byla nad pozůstatky atria Neronova zlatého domu zřízena mohutná umělá terasa. Dvě dvojité sloupové kolonády s propylaji uprostřed ohraničovaly posvátný okrsek na severu a na jihu. Hlavní vstup směřoval na západě k Foru Romanu. Nacházela se tu cella bohyně Romy obrácená k Foru, a druhá cella bohyně Venuše obrácená ke Koloseu. Na podlaze vytvářel barevný mramor geometrické vzory. Na místě původního chrámu Venuše a Romy byl postaven kostel Santa Francesca Romana. Kostel byl postaven v 10. st., prošel během staletí několika přestavbami. Travertinové průčelí a bílá fasáda od Carla Lombardiho jsou z r. 1615. Na konci lodě se nachází oblouk Arco Santo se zpovědnicí od Berniniho z vícebarevného mramoru a dále kapli s mramorovým sousoším sv. Františky Římské a anděla. Na pravém konci příčné lodi jsou za mříží dva čedičové kameny, na nichž jsou podle legendy dvě stopy zanechané sv. Petrem, který se odebíral na mši do tohoto kostela. Na hlavním oltáři je Madona s dítětem z 12. st.

Maxentiova neboli Constantinova bazilika

Stála zde také Maxentiova neboli Constantinova bazilika. Její stavbu začal r. 308 císař Maxentius, ale dokončil až jeho přemožitel, císař Konstantin. Sloužila jako sídlo prefektury, která od této chvíle spojila pod sebe veškerou státní správu. Nahradila starší komplex z doby Flávijů – sklad pepře, koření, omamných prostředků a léků. Bazilika byla 100 metrů dlouhá, 65 metrů široká, měla tři lodi se zachovaným kazetovým klenutím v pravé z nich. Středová loď měla rozměry 80 x 25 x 35 metrů. Loď byla zakryta třemi klenbami do kříže a podpíraná osmi mramorovými sloupy o výšce 14,5 metru. Jeden jediný sloup se dochoval a dnes stojí na Piazza Sant Maria Maggiore, jinak se všechny ostatní ztratily. V zadní části baziliky stála socha císaře Konstantina, jejíž hlava byla vysoká 2,6 metru. Osvětlení střední lodi baziliky bylo dosaženo řadou oken vybudovaných v horní části, zatímco pro menší lodi byla vybudována polokruhová okna ve dvou řadách. Podlahu zdobily geometrické vzory z různobarevného mramoru. Mramorové desky pokrývaly také vnitřní stěny a budily dojem moci a blahobytu.

Romulův chrám

Romulův chrám je okrouhlá svatyně, kterou nechal zasvětit císař Maxentius svému předčasně zemřelému synovi Romulovi. Podle nálezů byl chrám zasvěcen Jovu Statorovi, ochránci státu. Konstantin prý kult tohoto boha zakázal poté, co Maxentius krátkodobě zasvětil chrám Romulovi. Uprostřed průčelí jsou původní bronzové dveře, orámované dvěma porfyrovými sloupy, které drží mramorový architráv. V 6. st. se chrám stal vstupní částí kostela Ss. Cosme e Damiano.

Faustin chrám (28)

Vpravo od Via dei Fori Imperiali je Faustin chrám z r. 141, ze kterého se zachovala předsíň a část cely. Chrám postavil císař Antoninus Pius pro svou ženu Faustinu. Průčelí chrámu zdobí šest korintských sloupů, za nimi stál obětní oltář, vlys je zdoben květinovými motivy a motivy pegasů. Na jednom z nápisů se dokonce dochovalo věnování Faustině. Jméno císaře bylo připojeno až po jeho smrti. Vnitřek nyní slouží jako kostel San Lorenzo, který má barokní fasádu z r. 1602.

Mezi chrámem Vesty a chrámem Antonina a Faustiny stávala Regia, palác legendárního krále Numy Pompilia, který se podle tradice po založení republiky v r. 510 př.n.l. stal sídlem nejvyššího římského kněze. Na stěnách paláce byly vystaveny bronzové desky se jmény konsulů. Pontifex Maximus tady plnil své úkoly a navíc byly na tomto místě uloženy archivy, kalendář a anály města. Jen v období království byla regia třikrát zcela nově postavena. Dnešní budovy pocházejí z r. 36 př.n.l. Součástí komplexu byl i Martův chrám. Vlastní sídlo pontifika maxima se nacházelo původně vedle Domu Vestálek. Vestin chrám byl svatyně starého Říma, zasvěcený panenské bohyni domácího krbu. Udržoval se v něm posvátný oheň. Dnešní podoba je výsledkem mnoha přestaveb, hlavně té poslední, kterou nechala provést Julia Domna, manželka císaře Septimia Severa v r. 191 n.l. Chrám se tyčil na okrouhlém mramorovém pódiu s peristylem z korintských sloupů. U chrámu stál klášter Vestálek, Atrium Vestae, v jehož dvoře byly 3 nádrže na zachycování dešťové vody, protože Vestálky nesměly používat vodu z vodovodu. Ve sloupořadí byly původně sochy, které představovaly nejstarší kněžky. Stávala zde i socha Numy Pompilia, zakladatele řádu vestálek. Vestálky byly dívky z patricijských rodin ve věku 6 - 10 let, jejichž nevinné zaslíbení trvalo 30 let, než se z nich staly Vestálky. Pak se směly provdat. Pokud vestálky porušily svůj slib cudnosti, byly zaživa pohřbeny nedaleko brány Porta Collina, jejich krev totiž nesměla být prolita, a jejich milenec v comitium ubíčován k smrti. Vestálky měly naopak velká privilegia, nebyly pod pravomocí svých otců, mohly jezdit vozem ve městě, což nebylo jinak ženám dovoleno a toto privilegium měla jen císařovna, měly rezervovaná místa na vystoupeních a ceremoniích a stát jim vyplácel mzdu. Šest vestálek bdělo nad posvátným ohněm ve Vestině chrámu, který nesměl nikdy vyhasnout.

Chrám Castora a Polluxe

Chrám Castora a Polluxe se třemi zachovanými korintskými sloupy z řeckého mramoru, který pochází z r. 484 př. n. l. Chrám nechal postavit diktátor Postumius Albinus jako upomínku vítězství nad Latiny u jezera Regillo v r. 499 př.n.l. Údajně se při bitvě zjevili oba polobozi v postavách rytířů a přivedli Římany k vítězství. V době vlády císaře Augusta byl zrekonstruován. V tomto chrámu se za republiky konala zasedání senátu a od poloviny 2. st. př.n.l. se pódiium chrámu stalo tribunou pro magistráty a řečníky s právníckými projevy. Odtud vyložil Caesar svůj návrh na zemědělský zákon. Budova se stala sídlem Úřadu vah a měř a v místnostech podél dlouhých stran budovy byla v době císařství uložena část státního pokladu. Vedle chrámu se nacházel starý pramen, možná s léčebnými účinky, který byl zasvěcen bohyni pramenů Juturně. Z tohoto pramene získávali Římané před vysvěcením prvního akvaduktu v r. 312 př.n.l. pitnou vodu. Nedaleko odtud stál malý chrám. O něco dále na jih byly objeveny pozůstatky atria z cihel s portikem z doby vlády Domitiana a dále pozůstatky nezastřešeného prostoru, který byl pravděpodobně vchodem k paláci Domus Tiberiana, který dal postavit Caligula. Ještě dále na jih byla odkryta obilná sýpka horrea Agrippiana, kterou dal zřídit Agrippa.

Caesarův chrám

R. 29 př. n. l. nechal Augustus postavit Caesarův chrám na místě, kde bylo r. 44 př. n. l. spáleno tělo zavražděného Caesara. Popel Caesara byl odvezen do Regie, kde bylo jeho oficiální sídlo jako nejvyššího římského kněze. Byl zde postaven jeden sloup na jeho památku jako Pater della patria, Otec vlasti. Později byl tento sloup nahrazen Augustem v r. 29 př.n.l. chrámem, který byl zasvěcen zbožštělému Caesarovi. V přední části pódia chrámu, možná na místě, kde bylo spáleno Caesarovo tělo, stál okrouhlý oltář. Před cellou, kde stála socha Caesara, se tyčily dva korintské sloupy. Před pódiem byla řečnická tribuna, na které byla umístěna rostra ukořistěných lodí v bitvě u Actia v r. 31 př.n.l. Do dnešní doby se zachovaly jen základy chrámu. Vlevo od chrámu Divia Julia stával Aktijský oblouk, který dal postavit v r. 29 př.n.l. Augustus, aby bylo jeho vítězství nad Antoniem a Kleopatrou v bitvě u Aktia vtesáno do kamene.

Bazilika Aemilia

R. 179 př. n. l. byla postavena bazilika Aemilia, která sloužila jako obchodní centrum. Původně měla bazilika tři lodě, čtvrtá byla přistavěna později. Střední loď byla zvýšená o jedno podlaží, velkými okny dovnitř pronikalo světlo. Byla to velká budova o rozměrech 70 x 29 metrů s řadami sloupů, jeho střední chrámová loď byla 12 metrů široká. Většina stavby stála až do zemětřesení v r. 847. Úplně první baziliku dostal Řím v r. 184 př.n.l. zásluhou Marca Porcia Catona. Římané takto označovali budovy určené pro shromáždění občanů při soudních řízeních, obchodních jednáních nebo běžných občanských stycích. Baziliky mívaly obdélníkový půdorys a uvnitř byly rozděleny řadami sloupů do 3 – 5 lodí.

Bazilika Julia

Za Julia Caesara byla postavena bazilika Julia, kde se vykonávaly nejdůležitější úřední činnosti. Bazilika několikrát vyhořela. Poslední rekonstrukční práce na ní nechal vykonat r. 283 císař Diocletian. Měla rozměry 96 x 48 metrů a měla jednu hlavní loď uprostřed a čtyři menší kolem. V bazilice zasedaly různé soudy, mezi nimi i soud Centumviru, který se zabýval především dědickými spory. Venku seděli zahaleči, kteří zde trávili čas hraním hry podobné dámě. Oblíbenou činností bylo také skicování soch, které stály na náměstí. Po podélné straně se táhla ulice s obchody. R. 179 př. n. l. byla postavena bazilika Aemilia, která sloužila jako obchodní centrum. Původně měla bazilika tři lodě, čtvrtá byla přistavěna později. Střední loď byla zvýšená o jedno podlaží, velkými okny dovnitř pronikalo světlo. Byla to velká budova o rozměrech 70 x 29 metrů s řadami sloupů, jeho střední chrámová loď byla 12 metrů široká. Většina stavby stála až do zemětřesení v r. 847. Úplně první baziliku dostal Řím v r. 184 př.n.l. zásluhou Marca Porcia Catona. Římané takto označovali budovy určené pro shromáždění občanů při soudních řízeních, obchodních jednáních nebo běžných občanských stycích. Baziliky mívaly obdélníkový půdorys a uvnitř byly rozděleny řadami sloupů do 3 – 5 lodí.

Kurie

Podle legendy první stálo kurii, budovu senátu, založil Tullus Ostilius. Od dob králů až do pozdní republiky bylo comitium římským centrem politiky a práva. Tady zasedalo národní shromáždění v templu, postaveném přesně podle světových stran. Nejstarší dláždění, bylo nalezeno celkem osm vrstev, pochází ze 7. st. př.n.l. Teprve ve 3. st. př.n.l. byly připojeny stupně se sedadly pro občany Říma. Členění tohoto území na Foru odráželo sociální a politickou strukturu římského státu. V curii zasedal senát, před tribunou rostry sdělovali magistři své mínění. V r. 52 př. n. l. budova Curie vyhořela a byla pak Caesarem přemístěna na místo, kde je dodnes. Budova byla dokončena až za Augusta r. 29 př. n. l. V r. 303 byla přestavěna Diocletianem a v r. 630 přebudována Onoriem I. na kostel San Adriano. Během vykopávek na Foru v l. 1930 - 36 byla zbořena a později znovu vystavěna do podoby z doby vlády císaře Diokletiana. Budova s obdélníkovým půdorysem měla ve čtyřech rozích podpěrné sloupy, tři velká okna a vchodový portál z bronzu, který nahradil původní sloupový portikus. Na obou podélných stranách se nacházejí tři stupňovitá podia se sedadly pro 300 senátorů. Uvnitř jsou dva reliéfy Plutei di Traiano, nalezené v r. 1872 ve střední části Fora, na nichž císař Trajanus hovoří k lidu a v pozadí jsou různé monumenty z Fora. Pravděpodobně sloužily jako balustrády tribuny nebo prstence, který se uzavírá kolem fiovniku. Reliéfní desky zobrazují výjevy z císařského principátu a ničení dědictví daňových dluhů.

Lapis Niger

Lapis Niger je černý mramor s neúplným nápisem v nejstarší latině. Místo bylo považováno za posvátné proto, že se tu podle legendy po boji mezi Římem a Sabiny spojil Romulus s Titem Tatiem a Romulus tady zemřel. Po vzoru řeckých měst tu byla nad jeho hrobem postavena svatyně. Našla se zde stěla s nápisem v archaické latině ze 6. st. př.n.l. Když bylo v 1. st. př.n.l. fórum znovu vydlážděno travertinem, bylo toto obdélníkové území pokryto černými mramorovými deskami. Lapis Niger je ve skutečnosti dost členitý komplex. Během vykopávek byl pod černým mramorem objeven oltář, torzo sloupu a cippus (komolý jehlan) s nápisem v archaické latině. Podle tohoto nápisu se zakazuje znesvětit toto místo. Památná místa a připomínky na prvního římského krále byly rozesety po celém palatinu i v přilehlém údolí Fora. Na pahorku rostl ficus Ruminalis, strom, pod nímž přistál košík s dvojčaty. Strom byl později v době vlády Tarquinia Prisma přenesen na Forum. Dále pak Lupercale, posvátná jeskyně, ve které vlčice kojila Romula a Rema, Romulův dům, mnohokrát přestavovaná chatrč a další.

Oblouk Septimia Severa

Mramorový triumfální oblouk Septimia Severa byl postaven v r. 203 na počest císaře Severy a jeho synů Caracally a Gety po jejich vítězství nad Parthy. Oblouk byl postaven z travertinu a cihel a obložený byl mramorem. Oblouk je 23 metry vysoký a 25 metrů široký. Ulice procházela středním obloukem, zatímco oba postranní oblouky se schodišti byly určeny pro pěší. Nad atikou stálo velké bronzové čtyřspřeží s císařem. Vpředu se nachází čtyři volné sloupy s reliéfy římských vojáků a parthských zajatců. Nad postranními oblouky je zobrazen Vítězný císařův průvod. Nejzajímavější část výzdoby je tvořena čtyřmi panely o rozměrech 3,92 x 4,72 metrů umístěných nad bočními vstupy, na nichž jsou vyobrazeny nejdůležitější momenty dvou parthských tažení (zleva ze strany k foru: Odchod armády z tábora, bitva Římanů s Parthy a osvobození města Nisibis na prvním panelu, římský útok na Edessu s válečnými stroji, vzdávající se město otevírá své brány, odchod armády na nepřátelské území na druhém panelu, útok na Seleucii, útěk Parthů na koních, podrobení se nepřátel císaři, vstup císaře do města na třetím panelu, dobývání hlavního města Ctesifontu válečnými stroji, projev císaře před dobytým

městem na panelu čtvrtém.

Mamertínské vězení

Mamertínské vězení se nachází pod kostelem San Giuseppe dei Falegnani na svahu Kapitolu. Antická budova měla pravděpodobně i velký tajný trakt. V podlaze vnitřní místnosti byl kruhový otvor, jediný přístup do podzemí, kde byli mučeni a uškrceni nebo stětím zabíjeni odsouzení k smrti a nepřátelé státu. Tady byli odsouzeni a zabiti následníci Gaia Gracca a Catilina, numidský král Jugurtha, velitel Galů Vercingetorix, tibetský prefekt Seiano. Podle legendy zde byl vězněn také sv. Petr.

Via Sacra

U Saturnova chrámu začínala Via Sacra, která protínala celé forum ve směru od západu k východu. Zčásti se dochovalo její dláždění. Jejím pokračováním byla cesta Clivus Capitolinus, po které mohly na Kapitol jezdit vozy. Silnice začínala u triumfálního oblouku Septimia Severa na Foru Romanu a tvořila přirozené pokračování silnice Via Sacra.

Forum Rostra

V Augustově době sloužilo jako řečnické pódium Forum Rostra, pojmenované podle špic ukořistěných lodí. Úplně první špice lodí zde byly umístěny po bitvě na Volsky u mysu Action.

Saturnův chrám

Ze Saturnova chrámu se dochovalo 8 žulových sloupů předsíně. Tento chrám ukrýval státní poklad, tzv. Aerarium publicum. Chrám byl postaven v 5. st. př. n. l. a je jedním z nejstarších římských chrámů. Chrám byl založen v těžkých dobách Říma, kdy zde byly epidemie moru, dlouhá bída a hluboká ekonomická krize. Proto byl uctíván Saturnus jako ten, který zbavil město moru. Jeho slavnosti, Saturnalia, se konaly 17. prosince a někteří badatelé je srovnávají s našimi Vánocemi. Saturnus byl bohem polního hospodářství, ochráncem zakopaných pokladů a symbolem blahobytu, proto byl také státní poklad uchovávan v jeho chrámu na foru. Chrám prodělal dvě rekonstrukce, jednu r. 42 př. n. l., kdy chrám získal velké travertinové pódium (40 metrů dlouhé, 22,5 metru široké a 9 metrů vysoké) a druhou r. 283 n. l. Dochovala se podoba ze 3. st. n. l.

Vespasiánův chrám

Dále je zde Vespasiánův chrám z r. 81 se třemi zachovanými sloupy. Stavbu nařídil Titus a dokončil ji Domitian. Jedná se o šestisloupový prostylos s velkou cellou, v níž byly vystaveny sochy Tita a Vespasiana.

Chrám Concordie

Chrám Concordie z r. 366 př. n. l. byl věnovaný bohyni Svornosti a Římané ho dali postavit po skončení bojů mezi plebejci a patriciji. Po několika přestavbách ho Tiberius v r. 10 znovu otevřel, tentokrát jako muzeum řeckých soch. Před celou se tyčila šesti sloupová kolonáda, po obou stranách se sochami Herkula a Merkura, symbolickými postavami bezpečí a blahobytu za vlády Augustovy. Ve velmi prostorné cele zasedali příležitostně i senátoři. Cicero tu přednesl svou čtvrtou řeč Proti Catilinovi, a Seianus tady byl odsouzen k smrti. Vlevo od Via del Fori Imperiali je Portikus Deorum Consentium – Portikus příznivých bohů, pomník antické víry, obnovený ještě r. 365, ze kterého se dochovalo 9 sloupů. Budova ukrývala sochy 12 hlavních nebo poradních bohů – šest bohů a šest bohyň.

Vatikán - obecné informace

Do Vatikánu se vydejte časně z rána. Vyhnete se tak hlavním davům (kumuluje to kolem 10 - 12 hodiny). Na muzea ve Vatikánu a samotný Vatikán si klidně vyhraďte celý den, je stále na co koukat.

Muzea a kaple - vstupné € 12 (poslední neděli v měsíci vstup zdarma).

I když je to ministát, přesto má svou banku, poštu, známky, rozhlas, vlastní měnu, železnici o délce 660 metrů, postavenou v r. 1931, armádu o sto členech švýcarské gardy, letiště pro vrtulníky, deník L'Osservatore Romano a dokonce, spíše symbolické než skutečné, vězení. Vatikán má něco kolem 1000 stálých obyvatel. Jsou to většinou kněží a jeptišky, kteří tvoří administrativu státu. Kardinálové, kterých kolem 130, jsou počítáni k obyvatelům Vatikánu jenom v době svého pobytu v Římě. V průběhu historie katolické církve si římský papežové činili nároky na území na Apeninském poloostrově jako svěští panovníci. Původně usilovali o rozšíření svých nároků na celou Itálii, přičemž se opírali o tzv. darovací listinu Konstantina Velikého. Konstantin Veliký prý daroval papeži Silvestru I. a římskokatolické církvi privilegia za to, že byl křtem zbaven těžké nemoci. Tato listina papežům darovala Řím, Itálii a západní provincie římského impéria.

Ager Vaticanus se rozkládá mezi vatikánskými pahorky a Tiberem. Toto území původně k městu nepatřilo, bylo považováno za předměstí. Podél silnice se nacházely vily a hroby. Kromě toho tu stálo ohromné Hadriánovo mauzoleum. Byla zde objevena i Agrippinina vila k níž patřil Caligulův cirk. V oblasti blízko u náměstí sv. Petra stávala velká svatyně bohyň plodnosti Kybely. Na tomto místě dal Caligula na původně soukromém pozemku zřídit po něm pojmenovaný cirk, který dokončil Nero. Uprostřed stál asi 25 metrů vysoký obelisk bez hieroglyfů. Aby bylo možné jej dopravit z Egypta, musela být postavena loď odpovídajících rozměrů. Claudius ji dal později potopit před přístavem ve Fiumicinu, kde posloužila jako základ mola. Pod bazilikou sv. Petra se nachází vatikánská nekropole. Zjevně tu byli pohřbíváni i křesťané. Mezi 2. a 4. st. tu dali bohatí pozůstalí zřídit většinou pravouhlé hrobky, které měly často po stranách výklenky. Na severu se rozkládalo obdélníkové náměstí o rozměrech 7 x 4 metry, kolem kterého bylo seskupeno několik mauzoleí. Podle legendy se tu nacházel i hrob sv. Petra. Ve 2. st. byl nad jednoduchou hrobkou postaven pomník, tzv. Gaiův tropaion. Konstantin dal tuto svatyni v r. 313 začlenit do nového monumentu, martyria, a udělal z něho centrum presbytáře jeho nové baziliky. Pětিলodní Konstantinova bazilika se vyznačovala řadami vždy se 24 sloupy, dlouhou úzkou příčnou lodí a apsidou na konci. 36 centimetrů pod středem příčné lodě se nacházel hrob sv. Petra. Na tomto místě byla postavena další monumentální edikula s baldachýnem, který spočíval na čtyřech sloupech z mramoru. Protože se zde konaly výhradně smuteční obřady, nebyl zde oltář.

Církevní papežský stát se na historicko politické scéně začal formovat již ve 4. st. Papežové získávali postupně rozsáhlá území v dnešní Itálii a také politickou váhu a moc. Když je v 8. st. začali ohrožovat langobardští králové, papežové se obrátili s žádostí o pomoc na franskou říši. Panovník Pipin Krátký přidelil papeži Štěpánu II. rozsáhlé území a Karel Veliký je ještě rozšířil. Další historii církevního státu a jeho územím i vnitřním proměnám dominoval staletý boj mezi papeži a římskoněmeckými císaři, mezi církevním papežským státem a Svatou říší římskou, která se zformovala v r. 962.

Od pol. 17. st. se území církevního státu začala opět zmenšovat. Po Velké francouzské revoluci byla v r. 1798 vyhlášena Římská republika. Napoleon Bonaparte pak nejdříve církevní stát obnovil a posléze jej prohlásil za součást císařství. Vídeňský kongres v l. 1814 -1815 církevní stát opět obnovil, v r. 1849 vznikla opět Římská republika. Pak Napoleon III. vrátil papeži moc. Toto období vyvrcholilo sjednocením Itálie a dobytím Říma v r. 1870. Řím se stal hlavním městem Itálie. Garanční zákon přiznal papežům právo suveréna a ponechal jim Vatikán. K plné dohodě ale došlo až v r. 1929.

Vatikánský stát v dnešní podobě tedy vznikl na základě tří dokumentů, kterým se říká lateránské smlouvy. Mezi Mussolinim a papežem Piem XI. byla v r. 1929 podepsána dohoda, na jejímž základě vznikl plně suverénní stát. Papežovu čestnou stráž tvoří Švýcarská garda. Tvoří ji katoličtí Švýcaři ve věku 19 až 25 let, kteří musí být svobodní. Doba služby je 2 - 20 let. Garda má sto členů, z toho 4 důstojníky, 23 poddůstojníků, 70 halapartníků, 2 bubeníky a 1 kaplana. Když konkláva kardinálů v říjnu 1978 zvolila krakovského biskupa Karla Wojtylu za papeže, bylo to překvapení pro celý svět. Poprvé dosedl na Petrův trůn Slovan. Jediným neitalem v dějinách církve byl papež Hadrián VI., Holanďan z Utrechtu, jehož pontifikát trval dva roky od r. 1521 do r. 1523. Karol Wojtyla vešel do dějin papežského státu jako Jan Pavel II. Jeho plný titul zní: Jeho Svatost Jan Pavel II., biskup římský, vikář Ježíše Krista, nástupce knížete apoštolů, nejvyšší velekněz katolické církve, patriarcha Západu, primas italský, arcibiskup a metropolita provincie římské, suverén Vatikánského městského státu a sluhů Božích. Narodil se r. 1920 nedaleko Krakova. Na krakovské univerzitě studoval polský jazyk a literaturu. V r. 1939, za německé okupace, byla Jagellonská univerzita zavřena a Wojtyla pracoval až do konce války jako pomocný dělník. Po válce se na univerzitu vrátil, ale tentokrát se věnoval studiu teologie. Po úspěšném ukončení studia byl r. 1946 vysvěcen na kněze a pokračoval ve studiu v Římě na Papežské univerzitě, kde získal doktorát teologie. Roku 1958 byl vysvěcen za biskupa a v r. 1964 byl jmenován papežem Pavlem VI. za krakovského arcibiskupa. Svou politiku soustředil na obranu náboženství a věřících. V r. 1967 se stal kardinálem. Ve Vatikánu se stal členem Synody a pracoval v některých vatikánských ministerstvech. Po smrti Jana Pavla I. se konkláva kardinálů nemohla dohodnout na volbě papeže z italských kandidátů. Krakovský arcibiskup byl nakonec zvolen většinou hlasů 103 ze 109 možných. Pro pontifikát Jana Pavla II. je charakteristická jeho misionářská snaha o upevnění a rozšíření křesťanství v zemích bývalého komunistického bloku a v zemích třetího světa. To dokazují i nesčetné návštěvy různých států ve všech kontinentech světa. Další prioritou politiky Svaté stolice je mírové řešení konfliktů a humanitární pomoc obyvatelstvu Afriky, Asie a Latinské Ameriky.

Když je papež ve Vatikánu, poskytuje audience trojího druhu: soukromé, mimořádné a všeobecné. Všeobecné přijetí se koná vždy ve středu v 10 nebo v 11 hodin. V zimě probíhají audience v přijímací síni vedle baziliky nebo v bazilice samé, na podzim a na jaře na náměstí sv. Petra a v létě v soukromém sídle v Castel Gandolfo. Každou neděli v poledne pronáší papež modlitbu Anděl Páně a krátké kázání z okna své studovny v Apoštolském paláci. V poledne na velikonoční neděli a na Boží Hod vánoční žehná papež Urbi et Orbi z balkónu před bazilikou.

Náměstí svatého Petra

Náměstí má rozměry 340 x 240 metrů. Vejde se sem až 400 000 lidí. Náměstí má geniální architektonické řešení Gian Lorenza Berniniho s velkým podloubím. Tvar podloubí symbolizuje otevřenou náruč církve. Bernini toto náměstí konstruoval v l. 1656 - 1667. Podloubí ohraničující kratší oblouky elipsy náměstí se skládá ze 4 řad travertinových dórských sloupů. Je jich celkem 284 a každý z nich je 20 metrů vysoký. Za kanovníckým násloupím s vlysem a římsou je 140 kolosálních soch Světců.

Ve středu náměstí je jednoduchý obelisk mezi dvěma fontánami, který byl dovezen z Heliopole v období vlády císaře Caliguly. Do středu náměstí byl obelisk postaven roku 1586 a předtím stával v Neronově cirkvu. Obelisk váží 331 tun a je 25 metrů vysoký. Ve středověku se věřilo, že obelisk byl po staletí relikviářem popelných pozůstatků Caesara, ale později se začalo věřit, že má být zlomkem Svatého kříže.

O Římě se říká, že je městem obelisků, a opravdu jich tu je nejvíce. Dnes je jich 13, i když existují pověsti o čtrnáctém. Císař Augustus nechal dovézt první dva obelisky z Egypta. Caligula následoval jeho příkladu postavením jednoho obelisku ve Vatikánské cirkvu a dalších na Campus Martius. Později se v chrámu Isis a Serapida našlo dokonce 5 obelisků. I další římské císaři dováželi do města obelisky během 4. st.

Bazilika sv. Petra

Nachází se na krásném rozlehlém náměstí sv. Petra ("Piazza san Pietro"). Vstup do baziliky zdarma, ale v případě zájmu o výstup na kupoli baziliky se platí vstupné (pěšky € 4 nebo výtahem € 7).

Původně na místě baziliky stál antický Neronův Cirk a zde byl mučen a také pohřben sv. Petr. Bazilika sv. Petra vznikla na základě přání, aby byl apoštol uctíván na místě, kde byl pohřben. Již papež Anacleus tady dal postavit malou baziliku. V r. 313 ji císař Konstantin nahradil novou bazilikou. V r. 800 zde převzal Karel Veliký korunu z rukou Leona III.

Budova zůstala až do 15. st. nezměněna, potom byly za papeže Mikuláše V. započaty restaurační práce, protože bazilika hrozila zřícením. Vlastní práce na obnově baziliky začaly až v r. 1506 papežem Juliem II. della Rovere. Větší část kostela byla odbourána Bramantem se záměrem vystavět nové budovy. Plán budovy se odvozoval od řeckého kříže, který se odvolával na Pantheon. Na vedení díla se po smrti Bramanta podíleli Fra' Giocondo, Raffaello, da Sangallo, Peruzzi a nakonec, od r. 1547, i Michelangelo.

Za vlády papeže Pavla V. bylo rozhodnuto změnit Bramanteho a Michelangelův plán a přešlo se na tvar latinského kříže. Latinský kříž má jednu část delší. Tu představuje hlavní loď chrámu. Na stranách byly k budově připojeny tři kaple.

Stavbu průčelí vedl Karel Maderna a využil na ni mnoho travertinu z Hadriánovy vily v Tivoli. Stavbu průčelí dokončil v r. 1612.

Průčelí tvoří korintské pořadí se sloupy a falešnými pilíři. Průčelí je 112 metrů široké a 44 metrů vysoké. V přízemí je velké podloubí s dvěma oblouky na stranách. Z levého, Arco delle Campane, se vchází do Vatikánu.

Nad podloubím je naznačeno devět balkónů. Stavbu korunuje kanovnícká atika, převýšená balustrádou, držící 13 obrovských soch

představujících Ježíše Krista, Jana Křtitele a všechny apoštoly s výjimkou sv. Petra. Nad tím je velkolepá 132 metrů vysoká Michelangelova kopule s žebrováním. Socha sv. Petra stojí na náměstí sv. Petra na levé straně před průčelím baziliky. Petr drží v ruce klíč od království nebeského. Po smrti Karla Maderny r.1629 provedl největší zásah do stavby Bernini, který dal budově převážně barokní charakter. Např. jsou to dekorace střední chrámové lodi i lodí vnějších, bronzový baldachýn zasvěcený sv. Petrovi, dekorace kupolových pilířů se čtyřmi velkými sochami, provedení apsidy s katedrou sv. Petra, jedno z nejkrásnějších děl Berniniho, které má ve svém středu trůn používaný sv. Petrem. Předsín svatopetrského chrámu je 71 metrů dlouhá a 13,5 metru široká. Bronzové dveře hlavního vchodu jsou dílem florentského sochaře Antonia Filatere. Vpravo je Porta Santa, která se otevírá jen ve Svaté roky. Po levé straně je socha Karla Velikého korunovaného zde r. 800 za císaře. Vpravo je socha císaře Konstantina, který v r. 313 zrovnoprávnil křesťanství s původním římským polyteistickým náboženstvím.

Vnitřek chrámu ohromuje svými obrovskými rozměry. Je dlouhý 186 metrů a vejde se do něj 60 000 lidí. Na dlažbě jsou údaje o délce některých světových katedrál. Celková délka chrámu včetně předsíně je 211,5 metru, šířka 114,7 metru, plocha 15 160 m². V chrámu je 44 oltářů, 8 malých kopulí a 800 sloupů z mramoru nebo bronzu. Kopule baziliky má průměr 42 metrů a vnitřní výšku 123,4 metru. Uvnitř kopule se nachází slova s dvoumetrovými písmeny: „Ty jsi Petr a na té skále vybuduji svou církev a odevzdávám ti klíče od království nebeského.“

Interiér baziliky

1. Pieta: nachází se v první pravé boční lodi. Dílo vytvořil pětadvacetiletý Michelangelo v r. 1499. V r. 1972 byla vážně poškozena šilencem s kladivem a o rok později byla kompletně restaurována.
2. Kaple Nejsvětější svátosti: Vybudoval ji Bernini a je zde také od něj ciborium z bronzu a drahých kamenů.
3. Řehořova kaple: Je bohatá na mramory a vzácné mozaiky. Je zde pomník papeže Řehoře XVI., zakladatele tří vatikánských muzeí.
4. Oltář sv. Václava: U tohoto oltáře je mozaika Cyrila a Metoděje.
5. Kaple sv. Michala: Je zde slavná mozaika Archanděla Michala, který shazuje Lucifera do pekla.
6. Socha sv. Petra: Je to bronzová socha, pravděpodobně ze 13. st. s pravou nohou vyleštěnou od polibků věřících.
7. Papežský oltář pochází z doby Klementa VIII. z přelomu 16. a 17. st. Hladká mramorová deska byla objevena v Nervově fóru a je položena nad podzemním prostorem s hrobem sv. Petra. Baldachýn vysoký 29 metrů se tyčí nad papežským oltářem. R. 1633 jej zhotovil Bernini. Baldachýn je celý z bronzu. Tento bronz ale získal papež Urban VIII. barbarským způsobem z římského Pantheonu. Odtud pochází také rčení: „Co nedokázali barbaři, dokázali Barberini.“ Papežský oltář je umístěn nad hrobem sv. Petra.
8. Sochy sv. Longina, sv. Heleny, Sv. Veroniky a sv. Ondřeje: U sochy sv. Longina se nachází vstup do krypty s hroby papežů. Socha sv. Longina, který drží kopí, je dílem Berniniho. Nad sochou je v relikviáři uchováváno kopí, kterým sv. Longinus probodl Ježíše. Socha sv. Heleny je od Berniniho žáka Bolgiho.
9. Katedra sv. Petra a náhrobky Urbana VIII. a Pavla III.: V apsidě za hlavním oltářem se nachází trůn sv. Petra. Zde se uchovává nejvýznamnější relikvie baziliky, zbytky židle, na které sedával sv. Petr během svého pobytu u římského senátora Pudencia. Trůn zdobí bronzové sochy sv. Ambrože a sv. Augustina.
10. Svaté hrobky: Nalézají se pod chrámem a jsou zde hroby papežů.
11. Kaple Colonna: Je zde náhrobek Lva Velikého s největším mramorovým reliéfem na světě.

Fontána di Trevi /Fontana di Trevi

Nejslavnější fontána Itálie, objevila se i ve Felliniho filmu *Dolce Vita*. Voda proudila do fontány původně ze starověkého vodovodu nazvaného *Panenská voda* /Aqua Trevi/.

Nádrž navrhl L.B. Alberti roku 1453. Působivou barokní sochu, která zdobí konec aquaduktu, vytvořil Nicola Salvi v roce 1762. Ve výklenku uprostřed, po jehož stranách jsou Zdraví a Hojnost, se vypíná postava Neptuna jedoucího v kočáře taženém mořskými koňmi a dvěma tritony. Kolem jsou skály a kaskády vody. Po obou stranách hlavních figur jsou mýtičtí bohové a bohyň.

Fontána řek /Fontana dei Fiumi/

Fontánu navrhl v roce 1651 Bernini pro papeže Innocenta X. Představuje **čtyři světové strany**. Je zdobena mramorovými sochami lva a koně, palmou a různými květy. Čtyři řeky zde představují Nil, Gang, Dunaj a Rio de la Plata.

Andělský most /Ponte Sant' Angelo/

Je **největším z antických mostů** na Tibeře. Byl postaven v roce 136 n.l. Na jižní straně mostu jej zdobí sousoší Petra a Pavla. Bernini k nim v 17.stol. připojil deset soch andělů. Každá z nich nese symbol Kristova umučení.

Andělský hrad /Castel Sant' Angelo/

Nejvýznamnější vojenská bašta v Římě a kdysi i útočiště papeže. Vstupné € 8.

Byl původně mauzoleem císaře Hadriána. Postavil jej jeho architekt Demetrián. V 15.století byly připojeny k pevnosti věže, o pár let později osmiúhelníkové bašty. Mezi slavnými vězni, kteří zde byli drženi v žaláři, byl např. i Giordano Bruno.

Historie

Historie Říma je ohromující, jsou tu dochované památky, které pokrývají víc jak dvě tisíciletí. Řím vznikl v době vzestupu moci sousedních **Etrusků**. Název Roma je snad podle etruského rodu Ruma. V roce **509 př. n. l.**, kdy byla zřízena římská republika, byli Etruskové vyhnáni. Do roku 270 př. n. l. republika postupně zabrala většinu území **Apeninského poloostrova** a pak obrátila pozornost k zámořským državám. Do **1. století** n. l. se zmocnila **Španělska**, severní **Afriky** a **Řecka**. Rozpínající se říše nabízela příležitosti mocichtivým jednotlivcům a konflikty mezi silnými osobnostmi vedly nakonec k rozpadu republiky. Nějakou dobu jí vládl diktátorský **Julius Caesar** a jeho synovec **Octavianus** jako první římský císař přijal titul **Augustus** (Vznešený). Za Augusta se z města, budovaného dosud převážně z cihel, stává reprezentativní střed říše. Vznikají veřejné budovy, fóra, lázně, cirky, paláce – hlavním stavebním materiálem se stává mramor.

Během vlády **Augustovy** se narodil **Ježíš Kristus**, a přestože křesťané byli pronásledováni až do **4. století**, nové náboženství se prosadilo a Řím se stal jeho centrem. V průběhu 3. a 4. století ovšem poklesl význam Říma jako politického centra, císařové čím dál více preferovali jiná města jako svá sídla. S konečnou platností přenesl na východ do nově vznikajícího města **Konstantinopole** své sídlo císař **Konstantin Veliký**. Řím sice nadále zůstával sídlem senátu, ale s jeho upadajícím vlivem upadalo i město. Tento úpadek se prohloubil i dvojnásobným dobytím. Roku **410** město dobyli a po dobu několika dní plenili **Alarichovi Vizigóti**, v roce **455** **Vandalové** pod vedením **Geisericha**. Město zůstalo téměř po celou dobu středověku papežským sídlem. Během tzv. **avignonského zajetí papežů** však bylo opuštěno velkou částí vyšších vrstev, což vedlo k dalšímu období úpadku. V roce **1378**, kdy se vrací papežové, nebyl Řím o nic větší než vesnice uprostřed ruin. Řím své postavení křesťanského středobodu znovu získal v polovině **15. století**, kdy za papeže **Mikuláše V.** začala nákladná přestavba města v renesančním duchu. Dalších 200 let ho zkrášlovali největší renesanční a barokní umělci. Nakonec v roce **1870** získal Řím statut hlavního města nově sjednocené Itálie.

[Pověst o založení Říma](#)

Aeneas, syn dardanského krále Anchise a bohyně lásky Venuše, patřil k nejstatečnějším obráncům Tróje. Unikl z hořícího města spolu se svým otcem Anchisem a synem Askaniem. Podle Jovova příkazu si měl nový domov hledat v Itálii. Po sedmileté dobrodružné plavbě vplul do ústí Tibery a založil tam město Lavinium, které nazval podle své manželky Lavinie, dcery místního krále Latina. Aeneův syn Askanius, zvaný též Iulus (od něj odvozoval svůj původ rod Iuliů, z nějž pocházel Caesar), založil pak město nové, Alba Longu, přímého předchůdce Říma. Dvanáctým nástupcem Askania byl král Prokas, který měl dva syny, staršího Numitora a mladšího Amulia. Amulius po smrti svého otce sesadil s trůnu svého staršího bratra Numitora, dal popravit jeho syny a dceru Rheu Silvii přinutil stát se kněžkou bohyně Vesty. Rhea Silvia však podlehla, ač jako kněžka slíbila věčné panenství, bohu války Martovi a porodila mu dvojčata Romula a Rema.

Jakmile se Amulius dozvěděl o narození případných uchazečů o trůn, dal je v koši vhodit do Tibery. Koš se ale zachytil u břehu a plačící chlapce odnesla a odkojila vlčice žijící na Palatinském pahorku. Našel je však Amuliův pastýř Faustulus a vychoval je spolu se svými dvanácti syny. Při potyčce s Numitorovými pastýři na Aventinu byli oba bratři zajati a předvedeni před svého děda. Numitor v nich poznal své vnuky, poslal je do Alba Longy, kde Romulus a Remus spolu se svou družinou Amulia zabili a předali vládu Numitorovi. Bratři nechtěli čekat, až jim jejich děd uvolní trůn, a rozhodli se založit na Palatinu město nové.

Vzali pluh a vyorali kolem příštího města brázdu. Uprostřed města vykopali čtvercovou jámu a vložili do ní obětiny a pluh. Každý z bratrů toužil, aby nové město neslo právě jeho jméno. Rozhodli se tedy vyčkat znamení z letu ptáků. Remus spatřil jako první šest supů a dožadoval se vítězství. Ještě dříve než mohli věštci výrok vynést, uviděl Romulus supů dvanáct. Mezi bratry vznikla hádka, v níž byl Remus zabit. Podle jiného podání zahynul Remus až později, když přeskočil Romulovy hradby, aby ho urazil. Ať už tomu bylo jakkoli, nové město dostalo jméno Romulovo - ROMA.

[\[editovat\] Středověk](#)

- [496](#) – [Anastasius II.](#) Je prvním papežem, který získal titul pontifex maximus (nejvyšší kněz)
- [590](#) – [604](#) – Papež [Řehoř I.](#) upevňuje [papežství](#)
- [609](#) – [Pantheon](#) je vysvěcen na křesťanský kostel
- [725](#) – Král Ine z Wessexu zakládá první ubytovnu pro poutníky v Borgu
- [778](#) – [Karel Veliký](#), franský král dobývá severní Itálii
- [800](#) – Karel Veliký je korunován na císaře v bazilice sv. Petra
- [852](#) – Po nájezdu Saracénů je [Vatikán](#) opevněn hradbami
- [880](#) – [932](#) – Římu vládou dvě ženy: Teodora a poté její dcera Marozia
- [962](#) – Východofranský král [Ota I. Veliký](#) je korunován římským císařem, a obnovuje tak středověkou římskou říši, pro niž se později ujal název Svatá říše římská
- [1108](#) – Přestavba San Clemente
- [1200](#) – Řím se stává nezávislou obcí
- [1300](#) – Papež [Bonifác VIII.](#) vyhláší první svatý rok.
- [1347](#) – Cola di Rienzo se pokouší obnovit římskou republiku
- [1348](#) – pro všechno dědictví to udělal

[\[editovat\] Renesance](#)

- [1452](#) – Začíná se bourat stará bazilika sv. Petra
- [1486](#) – Výstavba Palazzo della Cancelleria
- [1506](#) – Papež [Julius II.](#) Začíná se stavbou chrámu sv. Petra
- [1512](#) – [Michelangelo Buonarroti](#) začíná s freskami stropu Sixtinské kaple ve Vatikánu
- [1527](#) – vydrancování Říma německými lancknechty císaře [Karla V.](#)
- [1547](#) – Papež [Pavel III.](#) Jmenuje Michelangela architektem chrámu sv. Petra

[editovat] Baroko

- [1585](#) – Papež Sixtus V. navrhuje nové ulice.
- [1600](#) – Upálen [Giordano Bruno](#).
- [1626](#) – Dokončení chrámu sv. Petra.
- [1633](#) – [Galileo Galilei](#) odsouzen k doživotnímu vězení.
- [1651](#) – [Bernini](#) přestavuje Piazza Navona.
- [1732](#) – Začátek stavby Fontány di Trevi.
- [1735](#) – Navrženy Španělské schody.

[editovat] Sjednocení

- [1762](#) – Dokončení Fontány de Trevi.
- [1797](#) – [Napoleon](#) dobyl Řím.
- [1800](#) – Napoleon znovu zabírá Itálii.
- [1820](#) – Nepokoje v celé Itálii.
- [1837](#) - Epidemie cholery.
- [1848](#) – Povstání nacionalistů v Římě. Papež prchá a je vyhlášena republika.
- [1849](#) – Papež se znovu dostává k moci za podpory francouzských jednotek.
- [1860](#) – [Garibaldi](#) osvobozuje [Sicílii](#) a [Neapol](#).
- [1861](#) – Vytvoření italského království se sídlem v Turíně.

Starověký Řím

Z Wikipedie, otevřené encyklopedie

Skočit na: [Navigace](#), [Hledání](#)

Tento článek pojednává o antické civilizaci. O ostatních významech pojednává článek [Řím \(rozcestník\)](#).

Územní vývoj římského státu

Starověký Řím byla civilizace vzešlá z města [Říma](#), založeného na [Apeninském poloostrově](#) pravděpodobně v [8. století př. n. l.](#), jež expandovala do značné části [antického](#) světa a přetrvala až do [5.](#) resp. [6. století n. l.](#) Forma vlády Říma se v průběhu staletí proměnila nejprve z [království](#) na [republiku](#) a nakonec v [císařství](#). Římské území bylo obýváno různými národy s rozličnými jazyky, [náboženstvím](#) a [kulturou](#). Přesto se zde v průběhu existence císařství rozvinula univerzalistická myšlenka jediné a jednotné římské říše – *imperium sine fine* („říše bez hranic“). Vymezit dobu existence starověkého Říma je možné jednak archaickým obdobím před založením města a jednak jeho zánikem, případně transformací v pozdější [byzantskou říši](#).

V době svého největšího rozsahu, za císaře [Traiana](#), se moc Říma rozprostírala do všech zemí podél [Středozemního moře](#), dále do [Galie](#), velké části [Británie](#) a do oblastí [Černého moře](#). Řím vládl nad většinou zemí tehdy známého světa (*orbis terrarum*). Římem založená říše posloužila jako nástroj šíření klasické kultury, [umění](#) a obchodu do všech jím podmaněných krajů. Tehdejší životní úroveň a počtu obyvatelstva mělo být v [Evropě](#) a [Africe](#) znovu dosaženo až o mnoho staletí později. Ve východní části impéria došlo k promísení latinské kultury s [helénistickými](#) a [orientálními](#) elementy. Naproti tomu západ byl zcela [romanizován](#). Římané navíc neměli vliv pouze na území jimi bezprostředně ovládaná, ale i na okolní země, které se nacházely mimo jejich kontrolu.

- [Latina](#), jazyk Římanů, se stala úřední řečí říše. V některých částech impéria, hlavně na východě, kde byla [řečtina](#) používána více než latina, se přesto dokázaly udržet i původní jazyky. Latina tak byla po staletí jazykem Evropanů a později až do nástupu [baroka](#) také jazykem vzdělanců. V [římskokatolické církvi](#) zůstala do dob [druhého vatikánského koncilu](#) jediným jazykem, ve kterém byly vykonávány [mše](#) a [bohoslužby](#). Ještě dnes jsou v mnoha vědách, jako např. v [medicině](#) nebo [biologii](#), uplatňovány latinské odborné výrazy a další jsou vytvářeny. Latinský je rovněž původ moderních [románských jazyků](#) Evropy ([italština](#), [francouzština](#), [španělština](#), [portugalština](#), [rumunština](#) a další). Velmi mnoho převzatých latinských slov se vyskytuje také v [germánských](#) a [slovanských jazycích](#). [Evropské právo](#) a [státověda](#), obzvláště [občanské právo](#), mají kořeny v někdejších [římském právu](#).

[\[editovat\]](#) Římské království

Podrobnější informace naleznete v článku [Římské království](#).

[\[editovat\]](#) Legendy a králové

[Forum Romanum](#) dnes

Podle starořímských pramenů se založení města Říma datuje do roku [753 př. n. l.](#), což bylo později přijato za počátek římského letopočtu (*ad urbe condita* – od založení města). Zřejmě již od [10. století př. n. l.](#) existovala na [Kapitolu](#) a [Palatinu](#) první sídla. Později se osady rozšířily i na okolní pahorky při řece [Tiberu](#), z kterých pak jejich pozvolným spojováním vzniklo město, jehož náboženským a politickým centrem se stal Kapitol. Založení města uprostřed [8. století př. n. l.](#) se zhruba kryje s počátkem [řecké kolonizace Itálie](#).

Podle [legend](#) souvisí vznik Říma s dějinami [Tróje](#). Přeživší Trójané měli být prý přivedeni na území [Latia](#) hrdinou [Aeneem](#), synem [Anchisa](#) a bohyně [Venuše](#). Potomky Aenea byli bratři – dvojčata – [Romulus a Remus](#), kteří byli na příkaz krále města [Alba Longa](#) brzy po narození vhozeni do Tiberu. Dvojčata se však neutopila a poté, co se ocitla na břehu, uslyšela jejich pláč vlčice, která oba chlapece odkojila. Bratři později krále Albu porazili a založili si vlastní město, jehož vládcem se nakonec stal Romulus. Remus, který se začal Romulovi posmívat a přeskočil brázdou označující budoucí hradby města, byl nato Romulem zabit. Po Romulovi vládli městu další tři [mýtičtí králové](#). [Numa Pompilius](#) zavedl římské náboženské obřady a zvyky. Za [Tulla Hostilia](#) si Řím v roce [659 př. n. l.](#) upevnil své postavení zničením Alby. [Ancus Marcius](#) založil přístav v [Ostii](#). [Král](#) (*rex*) měl pravděpodobně nejvyšší moc správní, vojenskou i [náboženskou](#). Současně stál v čele rodových vůdců – senátorů (stařešinů), kteří vykonávali poradní funkci. Obyvatelstvo bylo rozděleno na tři tribue (kmeny), které se dělily na kurie a rody, podle nichž se scházelo lidové shromáždění (*comitia curiata*).

Vlčice kojící [Romula a Rema](#)

Na konci **7. století př. n. l.** napadli Řím **Etruskové**, kterým se město zdálo příliš mocné. Za vlády etruských králů Řím přesto rychle vyrostl v největší město Apeninského poloostrova a domohl se velkého hospodářského významu, neboť kontroloval důležité obchodní trasy: **Via Latina** a **Via Salaria**. Prvním etruským králem se v roce **616 př. n. l.** stal **Tarquinius Priscus**. Král **Servius Tullius** prý nechal postavit městské hradby a provedl také **setninovou reformu** vojska a lidového shromáždění. Poslední římský resp. etruský král, **Tarquinius Superbus** („Vzpupný“), byl z města vyhnán **aristokraty** pod vedením **Lucia Junia Bruta**, protože, jak tvrdí prameny, jeho syn měl znásilnit a zavraždit ctnostnou římskou matronu **Lukrécii**. Tarquinius se nevzdal a požádal o pomoc jiného etruského krále, **Porsenu**, který se podle názoru některých historiků zmocnil Říma kolem roku **507 př. n. l.** Jiní historici se ovšem domnívají, že Porsenna Řím nedobyl. Podle legendy zachránil Řím před jeho útokem jediný muž – **Horatius Cocles**. Pravděpodobněji si však Římané zajistili svobodu vysokým výkupným. Když se Řím někdy kolem roku **500 př. n. l.** zbavil etruské nadvlády, jeho vliv v Itálii, nebo zatím spíše jenom v Latii, výrazně vzrostl.

Rok **509 př. n. l.**, který se tradičně udává za datum této události, byl přijat až mnohem později a není pokládán za příliš jistý. Zřejmě byl odvozen od vyhnání **Peisistratovců** z **Athén** v roce **510 př. n. l.** Pravděpodobnější dobou přeměny království v římskou republiku – *res publica* („věc veřejná“) – byl patrně počátek **5. století př. n. l.**, kdy již moc Etrusků výrazně poklesla. Kulturně byli Římané ve svých počátcích vystaveni silnému vlivu Etrusků. Jejich prostřednictvím se dostali rovněž do kontaktu s **řeckou** kulturou. Příkladem jsou etruská čísla, od Etrusků bylo převzato rovněž písmo (z něhož se později vyvinula **latinská abeceda**), ptačí perspektiva, pohřební rituály a mnohé další kulturní vymoženosti.

[editovat] Římská republika

[editovat] Vznik republiky, dobytí Apeninského poloostrova

Určit charakter římského státu a jeho vnitřní uspořádání je obtížné, poněvadž jeho vývoj trval staletí, během nichž docházelo k mnohým změnám. **Polybios**, **řecký** historik a učenec, popsal římskou republiku jako kombinaci **monarchie** (**magistrátské úřady**), **aristokracie** (**římský senát**) a **demokracie** (**lidová shromáždění**). Vládu ve státě vykonávali dva každoročně volení **konzulové**, kteří disponovali nejvyšší výkonnou mocí, byli veliteli vojska a stáli na vrcholu soustavy magistrátských úřadů. Jejich volba náležela lidovému shromáždění. Římský senát, shromáždění urozených, hrál významnou roli, nicméně až do doby **principátu** nedisponoval zákonodárnou pravomocí. Moc senátu vycházela především z jeho autority. Vedle něho existovalo lidové shromáždění, které bylo rovněž důležité, neboť rozhodovalo o válce a míru, schvalovalo zákony a vykonávalo soudní moc. Ústřední místo římské republiky představovalo **Forum Romanum**, které sloužilo k politickým, náboženským i společenským schůzím a setkáním.

Zasedání senátu (obraz z 19. století)

V době na konci království a počátku republiky se utvořilo uspořádání římské společnosti, které pak v určité obměně podobě přetrvalo po staletí. Na jejím vrcholu stály staré římské rody a majitelé půdy, **patricijové**, kteří byli politicky nejvlivnější. Největší část obyvatelstva se ale skládala z **plebejů** (pravděpodobně se jednalo o podrobené obyvatelstvo), kteří disponovali jen omezenými politickými právy a vůči patricijům vystupovali v postavení klientů. **Klientelismus** zavazoval **patrona** k zajištění ochrany klientovi a klienta ke službě a věrnosti patronovi. Nejnižší vrstvou na společenském žebříčku byli **otroci**, kteří byli považováni za pouhé věci a neměli žádná práva, třebaže mohli získat svobodu.

Za první pevný bod římských dějin je pokládán okamžik sepsání **zákona dvanácti desek** v roce **450 př. n. l.** Tímto zákonem bylo poprvé písemně zachyceno **zvykové právo**, týkající se především oblasti občanského a **trestního práva**, stejně jako procesního řádu. **Kodifikace** měla zamezit svévoli patricijů, kteří měli tendenci interpretovat práva ke svému prospěchu. K nejvyšším úřadům ve státě, které svým nositelům zajišťovaly vážnost a autoritu (*dignitas et auctoritas*), měli zpočátku přístup pouze patricijové. Prakticky nepřetržitý válečný stav výrazně zatěžoval plebeje, kteří tvořili páteř vojska organizovaného na miličním principu. Nepoměr mezi rozsahem jejich povinností a sociálním statusem resp. reálným politickým vlivem vedl k třídnímu boji mezi plebeji a patriciji. Plebejové se nejprve zaměřili na požadavek zrovnoprávnění s patriciji a na právo spolupodílet se na závažných politických rozhodnutích. K prosazení svých cílů odešli z města a usadili se na svaté hoře (*Mons Sacer*), čímž znemožnili obranu Říma a přinutili patricije k ústupkům.

Tyto **secese** (*secessio plebis*) se v následujících staletích ještě několikrát opakovaly. Plebejové se tak postupem času domohli uznání úřadů **tribunů lidu**, legalizace manželství s patriciji a přístupu k výkonu magistratur (první plebej se stal konzulem v roce **366 př. n. l.**). Tribuni lidu využívali ochrany nedotknutelnosti své osoby a stavěli se v případných konfliktech na stranu plebejů. Teprve v roce **287 př. n. l.** (po poslední a zároveň jediné prokázané secesi) skončil boj mezi plebeji a patriciji vydáním zákona **lex Hortensia**, který propůjčoval usnesením lidu sílu zákona. Přesto se jen relativně malému počtu plebejských rodin podařilo dostat mezi římskou vládnoucí vrstvou. Výsledkem boje mezi těmito společenskými třídami byl tedy kompromis, který vedl k integraci relativně malého počtu plebejských rodin do aristokratické vládnoucí vrstvy, čímž vznikl nový typ aristokracie – **nobilita**.

Via Appia (*Appiova cesta*), silnice spojující **Řím** s **Brundisiem** v jižní **Itálii**.

V 5. století př. n. l. vedl Řím četné **války** jak se svými **latinskými** sousedy, kteří nakonec v roce **493 př. n. l.** uznali jeho výsadní postavení a ve spojení s městem na Tiberu hledali ochranu před vnějším ohrožením, tak s horskými **italickými kmeny**, jako byli třeba **Aequové** či **Volskové**. V roce **396 př. n. l.** Římané v čele s **diktátorem Marcem Furiem Camillem** po téměř desetiletém boji zničili svého mocného soupeře – etruské město **Veje**. Tato událost se stala prvním krokem na cestě k římské **hegemonii** v celé Itálii. Po porážce v **bitvě u řeky Allie** byl přesto Řím dobyt a vydrancován **Galy** vedenými náčelníkem **Brennem** (**387 př. n. l.**). Pouze Kapitól se svým opevněním dokázal odolat jejich útoku. Brennus a jeho Galové sice po zaplacení výkupného z města odtáhli („*Vae Victis!*“). Nicméně v následujících letech pokračovali v opětovných vpádech do střední Itálie a ohrožovali tak Římany, kteří proto vybudovali tzv. Serviovy

hradby. Porážka Říma oslabilo jeho postavení mezi ostatními italskými kmeny. Příští půlstoletí se tudíž vyznačovalo neustálými boji s Galy a také spory s latinskými spojenci. Následovala [první samnitská válka \(343-341 př. n. l.\)](#) a [druhá latinská válka \(340-338 př. n. l.\)](#), po jejímž skončení byl [latinský spolek](#) rozpuštěn a většina Latinů obdržela [římské občanství](#). Na přelomu [4. a 3. století př. n. l.](#) Římané v dalších dvou válkách definitivně srazili [Samnity](#), čímž si tyto vnitrozemské kmeny Itálie definitivně podrobili.

Tajemství relativně rychlého římského rozmachu spočívalo v uzavírání společenství s kdysi mocnými, avšak nakonec poraženými nepřáteli, kteří se následně stali loajálními římskými spojenci. Podmaněnou Itálii pokryli Římané sítí silnic, systémem předpolí a hlásek a na [strategicky](#) významných místech byly zakládány latinské kolonie, což jim zajistilo upevnění kontroly nad dobytým územím a utužení společenství s italskými kmeny. Z tohoto období svých dějin vyšel Řím jako pevný státní útvar s mocnou armádou a značnými předpoklady k dalšímu růstu. Tím byly položeny základy k jeho budoucímu územnímu rozmachu.

[\[editovat\]](#) Pyrrhos, punské války – Hannibalova invaze do Itálie

Ve [třetí samnitské válce \(298-290 př. n. l.\)](#) Římané zdolali hrozivou koalici Samnitů, [Lukánů](#), [Sabinů](#), [Umbrů](#), Galů a Etrusků. To jim umožnilo získat kontrolu nad celou Itálií. V roce [282 př. n. l.](#) se Řím zapletl do soupeření řeckých obcí v oblasti zvané [Magna Graecia](#), když podporoval města [Thúrie](#) a [Rhégion](#) proti zdejšímu nejmocnějšímu městu, [Tarentu](#). Tarentané se v boji proti Římanům spojili s [épeirským](#) králem, [Pyrrhem](#), který se v roce [280 př. n. l.](#) vylodil v Itálii a postavil se do čela protirímské aliance tvořené kromě místních Řeků také Lukány, [Brutijci](#) a Samnity. Navzdory opakovaným porážkám se římský politický a spojenecký systém ukázal být dostatečně odolný. Římané, místo aby přijali Pyrrhem nabízené mírové podmínky, pokračovali tvrdohlavě ve válce a znemožnili tak Épeirotům využít jejich příslovečně drazo vykoupená „[Pyrrhova vítězství](#)“. Pyrrhovo postavení v Itálii se nakonec stalo neudržitelným. Poté, co po porážce v [bitvě u Beneventa](#) v roce [275 př. n. l.](#) odplul zpět do Řecka, dobyli Římané všechna řecká města včetně Tarentu.

Válka s Pyrrhem byla jakousi předzvěstí dalších, mnohem náročnějších bojů, které měly brzy následovat. Růst římské moci na italském poloostrově vedl nevyhnutelně ke konfliktům s jinou velkou mocností západního Středomoří – s [Kartágem](#) – které sledovalo vlastní dalekosáhlé politické a obchodní zájmy. Předmětem sporu se stala [Sicílie](#), kde se stále více střetával vliv obou států. Díky [fénické](#) kolonizaci získala západní a severozápadní část ostrova [punský](#) charakter a byla pevnou součástí kartáginské námořní říše. Na východě a jihu se od [8. století př. n. l.](#) usazovali Řekové. Zdejší nejmocnější řecké město, [Syrakusy](#), bylo s Kartáginci v trvalém konfliktu.

[Hannibal](#), největší nepřítel Římanů

Po incidentu v [Messaně](#) a následném římském zásahu se rovnováha sil na Sicílii vychýlila ve prospěch Římanů, což vyprovokovalo punskou flotilu k útoku na italské pobřeží. Původně nepatrný, lokální spor tak v roce [264 př. n. l.](#) přerostl v rozhořčený válečný konflikt mezi oběma mocnostmi – v [první punskou válku \(264-241 př. n. l.\)](#). Na souši sice Římané sklízeli jeden úspěch za druhým, avšak na moři byli proti Kartágu bezmocní. Aby narušili kartáginskou námořní dominanci, vybudovali vlastní flotilu. Po několika porážkách a zvratech v průběhu války se Římané nakonec pevně usadili na Sicílii a rozdrtili kartáginskou flotilu v námořní [bitvě u Aegatských ostrovů](#) v roce [241 př. n. l.](#)

Po této porážce Kartáginci požádali o mír. V mírové smlouvě s Římem ztratilo Kartágo Sicílii a zavázalo se k placení vysokých [reparací](#). Kvůli tomu se mu nedostávalo peněz k vyplacení [žoldnéřské](#) armády a během její následné vzpoury se Římané zmocnili také [Sardinie](#). Kartágo se však přesto velice rychle znovu postavilo na nohy, k čemuž mu dopomohl vojevůdce [Hamilkar Barkas](#) a jeho nástupci z rodu [Barkovců](#). Aby vykompenzovali ztráty Kartága v první punské válce, zaměřili své úsilí do [Hispanie](#) a během několika málo let zde zřídili novou punskou koloniální říši. Římané se jejich výboje pokusili omezit: v roce [226 př. n. l.](#) musel [Hasdrubal Sličný](#), Hamilkarův zeť, uznat řeku [Ebro](#) za hranici římské sféry vlivu. Římané v této době zůstávali taktéž aktivní. Nejdříve v [bitvě u Telamonu](#) odrazili ohromný vpád Galů do [Etrurie](#) a následně si podrobili celou [Předalpskou Galii](#) (dnešní severní Itálie). Po porážce [ilyrských](#) pirátů rovněž posílili své pozice na východním břehu [Jaderského moře](#).

Když Hamilkarův syn [Hannibal](#) napadl v roce [219 př. n. l.](#) město [Saguntum](#), které sice bylo římským spojencem, ale leželo jižně od řeky Ebro, žádali Římané Hannibalovo vydání. Po zamítavé reakci z Kartága vypukla mezi Římany a Kartáginci [druhá punská válka \(218-201 př. n. l.\)](#). Hannibal podnikl namáhavou a strastiplnou cestu Hispanií a jižní Galii a po překročení [Alp](#) vpadl se svým vojskem do Itálie. Po sérii několika geniálních vítězství nad Římany, v [bitvě u Trasimenského jezera](#) a především v [bitvě u Kann](#) v roce [216 př. n. l.](#) (jednalo se o nejtěžší porážku v římských dějinách vůbec), přivedl Hannibal Řím na pokraj záhuby. V tomto osudovém momentě se však opět osvědčila vnitřní semknutost římské společnosti a nezdolnost římského spojeneckého systému, takže i přes svá vítězství zůstal Hannibal v Itálii víceméně izolován. Římská protiofenzíva přivedla válku na Sicílii a do punské Hispanie. Římský vojevůdce [Scipio Africanus](#), který dobyl na Kartágincích Hispanii, se v roce [204 př. n. l.](#) přesunul do [severní Afriky](#) a v roce [202 př. n. l.](#) porazil Hannibala v rozhodující [bitvě u Zamy](#).

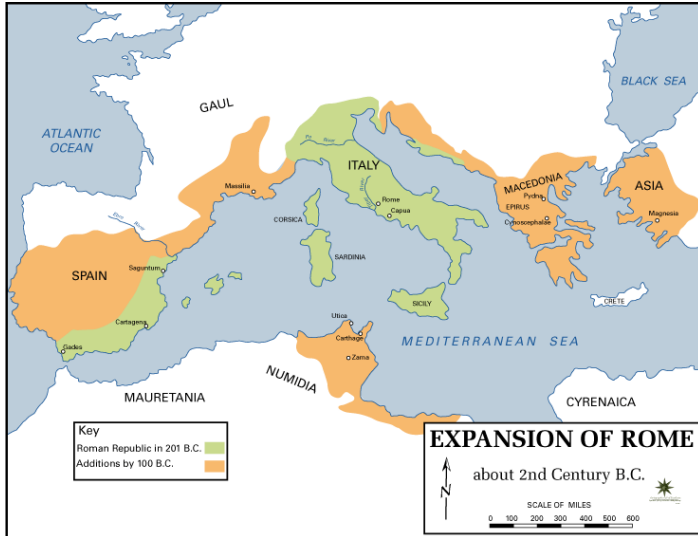
Kartágo se muselo vzdát veškerých svých mimoafrických území, rozpustit svoji flotilu a bylo nuceno vyplatit Římanům ohromné válečné kontribuce, čímž byla definitivně zlomena jeho moc. V zahraniční politice se stalo zcela závislým na vůli Římanů. Přesto si zachovalo významné obchodní postavení. Řím se po svém vítězství v druhé punské válce stal přední mocností západního Středomoří. Stejně jako Sicílie a Sardinie se rovněž Hispanie stala [římskou provincií](#).

[\[editovat\]](#) Expanze ve východním Středomoří

Bezprostředně po vítězství nad Kartágem se římská politika zaměřila na východ. [Seleukovský](#) král [Antiochos III.](#) a [makedonský](#) král [Filip V.](#) využili vnitřní nestability [ptolemaiovské říše](#) a rozdělili si její území v [Malé Asii](#). Helénistické státy, [Pergamon](#) a [Rhodos](#), ohrožené touto aliancí se v roce [201 př. n. l.](#) obrátily na Řím se žádostí o pomoc. S Filipem V., který se během druhé punské války spojil s Hannibalem, se Římané střetli již v nerozhodné [první makedonské válce](#). Senát se tudíž ochotně chopil této záminky k boji, čímž byla

zahájena [druhá makedonská válka](#). Konflikt skončil v roce [197 př. n. l.](#) římským vítězstvím v [bitvě u Kynoskefal](#), které definitivně pohřbilo makedonskou hegemonii v [Řecku](#). Na [isthmických hrách](#) v [Korintu](#) v roce [196 př. n. l.](#) tak mohl [Titus Quinctius Flamininus](#) slavnostně vyhlásit svobodu Helénů.

K dalšímu angažování se ve východních záležitostech přiměla Římany expanze ambiciózního [seleukovského](#) krále Antiocha III. v Malé Asii a v Řecku, s nímž v letech [192-188 př. n. l.](#) vedli boj. Po římském vítězství v [bitvě u Magnésie](#) se Antiochos musel vzdát většiny svých území v Malé Asii. Tím se Římu podařilo neutralizovat všechny své potenciální soupeře a stal se tak nejmočnějším státem rovněž ve východním Středomoří. Poslední pokus o obnovení makedonské převahy v Řecku byl potlačen po vítězství [Lucia Aemilia Paulla](#) nad králem [Perseem](#) v [bitvě u Pydny](#) v roce [168 př. n. l.](#) v průběhu [třetí makedonské války](#). Makedonské království bylo následně rozděleno do čtyř států. Ve stejném roce byl římskou diplomacií odkázán do příslušných mezí také seleukovský král [Antiochos IV.](#), který se pokusil zmocnit [Egypta](#).

Expanze římské republiky ve 2. století př. n. l.

V roce [148 př. n. l.](#) byla Makedonie po poslední protirímské vzpouře přeměněna v římskou provincii. Konflikt s [numidským](#) králem [Massinissou](#), který byl spojencem Říma a svévolně napadal kartáginské území, vedl Kartágo do [třetí punské války](#). Na jejím konci byla punská metropole zničena a prokleta Římany, jímž velel [Scipio Aemilianus](#), [adoptivní](#) vnuk přemožitele Hannibala. Dobytá území byla přeměněna v [provincii Afriku](#). V roce [146 př. n. l.](#) vzala po porážce [achájského spolku](#) za své i nezávislost Helénů. Stejný osud jako Kartágo postihl i Korint. Město bylo zničeno, jeho obyvatelé prodáni do otroctví a elity deportovány do Říma. V roce [133 př. n. l.](#) se stal Pergamon na základě závěti posledního pergamského krále římským majetkem a následně byl přeměněn v [provincii Asii](#).

V nových provinciích, především v bohatých východních zemích, byly v této době vybírány daně prostřednictvím soukromých výběrčích z řad římských jezdců (*equites*) a patricijů. Ti za to státu odváděli určitou fixní částku. Přirozeně bylo celkem běžné, že skutečně vybrané množství daní bylo mnohem vyšší. Výkon funkce státu se tak stal soukromou záležitostí. Tento nadměrný výběr daní vedl v dotčených provinciích k drancování posvěcenému zákonem, což vedlo k nespokojenosti obyvatelstva a k povstáním. Římská vítězství byla skutečně velkolepá, uvnitř římského státu však docházelo k pozvolnému rozkladu republikánských hodnot a uspořádání.

[editovat] Krize republiky, bratři Gracchové

Vnitropoliticky provázelo římský mocenský vzrůst pokračující utváření nobility. Nejmočnější aristokratické rody, jejichž příslušníci se vyznamenávali ve válkách, získaly faktický [monopol](#) v přístupu k magistraturám a tím i do senátu, který se stále více stával rozhodujícím orgánem. Prestiž lidového shromáždění naopak upadala. Nadále sice schvalovalo zákony, avšak nedisponovalo zákonodárnou iniciativou.

Republika se v druhé polovině [2. století př. n. l.](#) díky svému územnímu rozmachu, jakkoliv se to může zdát paradoxní, dostala do vnitropolitické krize, která měla vyústit v období [občanských válek](#) a nakonec v zánik dosavadní státní formy. Důvodem byla hluboká sociální polarizace římské společnosti a volání po reformách, především v agrární oblasti. Jedním z důsledků římských vojensko-politických úspěchů byl příliv ohromného množství bohatství a otroků. Drobní rolníci a řemeslníci plebejského původu byli nuceni k časté a dlouhé nepřítomnosti ve válkách mimo Itálii, což ztěžovalo údržbu jejich hospodářství. Naproti tomu velcí majitelé půdy zvětšovali svůj majetek koupí nevýdělečných usedlostí nebo často i násilným vyháněním jejich vlastníků. Koncentrace velkostatků (*latifundia*) a masivní přechod k využívání otrocké pracovní síly v zemědělství a ve výrobě stupňovaly tlak na drobné rolníky, kteří tvořili páteř občanského miličního vojska. Vykořenění rolníci odcházeli do měst, kde zastávali příležitostně práce, čímž narůstala masa nemajetných. Klesající počet rolníků vedl zároveň i k oslabování bojovnosti římského vojska, které bylo v této době tvořeno pouze držiteli půdy. Rozmach Říma tudíž přivodil zánik těch vrstev římské společnosti, které na něm měly hlavní zásluhu. Zchudnutí širokých vrstev obyvatelstva vedlo k vylištění venkova a k rostoucí nespokojenosti lidu.

Vzrůstající sociální napětí ještě více vygradovalo, když se v roce [133 př. n. l.](#) tribun lidu [Tiberius Gracchus](#) pokusil prosadit pozemkový zákon, kterým měly být velkostatky omezeny a takto získaná půda rozdělena potřebným. Důvodem tohoto reformního úsilí byl kritický nedostatek rekrutů při odvozech do legií. Urputný odpor většiny senátorů, kteří přinutili Gracchova kolegu [vetovat](#) jeho návrh, se Gracchus pokusil zrušit tím, že prohlásil svého kolegu za sesazeného. Když se však ucházel o úřad tribuna lidu na další rok, byl zavražděn (133 př. n. l.). Jeho bratr [Gaius Gracchus](#) se o deset let později pokusil pokračovat v bratrově reformním úsilí, čehož chtěl

dosáhnout jednak podporou jezdců, po senátorech druhé nejbohatší třídy, a jednak slibem římského občanství spojencům. Nicméně i Gaius zemřel stejně jako jeho bratr násilnou smrtí(121př.n.l.).

Vítězství senátní většiny (*optimates*) nad lidovou stranou (*populares*) republiky přesto uklidnění nepřineslo. Krize státu se naopak stále prohlubovala. Pouliční boje a politické vraždy byly na denním pořádku. Římem otráasaly povstání otroků (především [Spartakovo povstání](#) v letech [73-71 př. n. l.](#)), [vpád Kimbrů a Teutonů](#) ([113-101 př. n. l.](#)) a další namáhavé konflikty na hranicích říše (válka s [Jugurthou](#)). Této krizi vděčil za svůj strmý vzestup [Gaius Marius](#), který díky své reformě vojska porazil nejprve Jugurthu a posléze také [germánské](#) Teutony a Kimbry. [Mariova reforma](#) armády však byla odlišná od toho, co prosazovali [bratři Gracchové](#). V armádě nyní mohli sloužit i bezzemci (*capite censi*), kteří byli později jako veteráni odměňováni přidělením půdy. Tak vznikl mezi vojevůdcem a jeho vojáky úzký vztah. Od tohoto okamžiku už vojáci nepociťovali loajalitu vůči státu, ale spíše vůči tomu, kdo jim zajišťoval půdu. Tím byly vytvářeny předpoklady k pozdějšímu propuknutí občanských válek.

[\[editovat\]](#) Občanské války

[Gaius Julius Caesar](#), doživotní [diktátor](#), zavražděn v senátu [15. března](#) roku [44 př. n. l.](#)

Kromě sporů uvnitř římské společnosti docházelo na přelomu [2. a 1. století př. n. l.](#) rovněž ke konfliktům s italskými spojenci žádajícími zrovnoprávnění s Římany. V letech [91-88 př. n. l.](#) probíhala tzv. [spojenecká válka](#). Italové v ní byli sice poraženi, avšak většině z nich bylo brzy uděleno římské občanství. Sotva skončila spojenecká válka, hrozilo Římu nové nebezpečí na východě. V roce [88 př. n. l.](#) bylo v Malé Asii povražďeno několik desítek tisíc římských a italských kolonistů. Původcem tohoto činu byl [pontský](#) král [Mithridatés VI.](#), který se brzy nato zmocnil [provincie Asie](#) a dokonce se vylodil v Řecku, kde se na jeho stranu přidaly Athény. Populárové chtěli vedení války svěřit Mariovi. To přimělo vůdce optimátů, [Lucia Cornelia Sullu](#), který se vyznamenal ve spojenecké válce, k postupu na Řím. Vzájemná rivalita mezi oběma stranami získala nyní podobu vojenského konfliktu – [občanské války](#).

Když se Sulla po vítězství nad populáry vypravil proti Mithridatovi, převzali moc v Římě opět populárové, kteří optimátům připravili krvavou pomstu a Sullu prohlásili za nepřítele státu. Sulla však nekapituloval a po svém vítězném návratu z východu populáry přemohl a znovu ovládl Řím, načež byl jmenován diktátorem. Své politické odpůrce nechal zmasakrovat po vydání [proskripce](#) – seznamu občanů, které bylo možné beztretně zabít. Senát získal vedoucí úlohu ve státě a počet jeho členů byl téměř zdvojnásoben přijetím nejvýznamnějších jezdců. Sulla se ale své funkce záhy vzdal a zcela ustoupil z veřejného života, čímž uvolnil cestu dvěma jiným ambiciózním jedincům: bohatému patricijovi [Marcu Liciniu Crassovi](#) a úspěšnému vojevůdci [Gnaeu Pompeiovi Magnovi](#). Druhý jmenovaný definitivně porazil Mithridata a reorganizoval poměry na Východě (vznik [provincie Sýrie](#)). Pouze slabá říše [Ptolemaiovců](#) v Egyptě, která se ale stala římským [protektorátem](#), si zachovala nezávislost. Poté, co [Cicero](#) zdolal [Catilinovo spiknutí](#), se Pompeius spojil s Crassem a ctížádostivým [Gaiem Juliem Caesarem](#).

Tito tři muži uzavřeli v roce [60 př. n. l.](#) neformální spojenectví k prosazení vlastních zájmů nazývané [první triumvirát](#). Caesar se s pomocí ostatních triumvirů stal v roce [59 př. n. l.](#) konzulem a zabezpečil si velení v Galii. Tuto ohromnou a lidnatou zemi si pak v několika málo letech úplně podrobil ([galské války](#)), přičemž obratně využil vnitřní rivality mezi jednotlivými místními kmeny. Když Crassus padl v roce [53 př. n. l.](#) v [bitvě u Karrh](#) během tažení proti [Parthům](#), nepřátelství mezi Caesarem a Pompeiem, který měl podporu senátu, vypuklo otevřeně. Caesar, kterému v případě jeho návratu do Itálie hrozil politický proces, překročil v roce [49 př. n. l.](#) se svými vojáky pohraniční řeku [Rubikon](#), čímž započala další fáze občanských válek. V roce [48 př. n. l.](#) dosáhl nad Pompeiem rozhodného vítězství v [bitvě u Farsálu](#). Pompeius nato uprchl do Egypta, kde byl ale na popud egyptského krále zákeřně zavražděn. Do roku [45 př. n. l.](#) získal Caesar vládu nad celým římským státem. Caesarův pokus o institucionální zakotvení své samovlády však neuspěl. Krátce po svém jmenování doživotním [diktátorem](#) padl o březnových [idách](#) roku [44 př. n. l.](#) za obět' republikánskému spiknutí v senátu vedenému [Brutem](#) a [Cassiem](#).

Občanská válka vzplanula téměř okamžitě nanovo. [Marcus Antonius](#) a Caesarův synovec a adoptivní syn, [Gaius Octavius](#) (Octavianus), se v roce [43 př. n. l.](#) spojili a s [Aemiliem Lepidem](#) utvořili [druhý triumvirát](#) namířený proti stoupencům republiky a Caesarovým vrahům. Po vítězství nad republikány v [bitvě u Filipp](#) v roce [42 př. n. l.](#) si rozdělili vládu nad říší. Octavianus obdržel západní provincie, zatímco Antonius se odebral na východ, kde se sblížil s Caesarovou milenkou, egyptskou královnou [Kleopatrou](#). Vzájemné rozpory oba triumviry ale brzy postavily proti sobě. V roce [31 př. n. l.](#) zvítězil Octavianus nad Marcem Antoniem v námořní [bitvě u Actia](#). Nedlouho poté spáchali Marcus Antonius a Kleopatra sebevraždu. Tím skončilo období občanských válek a zároveň byla pohřbena i [římská republika](#). V roce [27 př. n. l.](#) se Octavianus na oko vzdal veškerých svých mimořádných pravomocí a vyhlásil obnovu republikánské [ústavy](#). Fakticky byl však jediným vládcem státu.

[\[editovat\]](#) Císařství

[\[editovat\]](#) Zrod principátu

[Augustus](#), první římský [císař](#)

Octavianus stejně jako Caesar docílil samovlády. Avšak na rozdíl od Caesara se nepokoušel potvrdit svoji pozici ve státě získáním úřadu diktátora, nýbrž zastřel své autokratické postavení samovládce do hávu republikánských institucí. Čistě formálně ponechal v platnosti starou republikánskou ústavu a svoji pozici si zajistil převzetím výkonu různých republikánských úřadů, nabytím zvláštních plných mocí a především díky své kontrole klíčových provincií s početnými [legiemi](#). Jmenoval se [principem](#) („prvním občanem“) a názorně tak

demonstroval, že se považuje za rovného s ostatními senátory (*princeps inter pares*), kteří se jako úředníci, soudci, správci provincií a velitelé vojsk měli spolupodílet na vládě. Octavianem vytvořený vládní systém, který se v podstatných rysech lišil od staré republiky, se proto nazývá **principát**. Senát mu kromě mnoha jiných titulů udělil čestné jméno **Augustus** („Vznešený“).

Přesto i za principátu zůstaly přinejmenším zpočátku zachovány tradiční republikánské instituce: veškeré **magistratury**, **senát**, organizace správy provincií a náboženské funkce (úřad **pontifika** však zastával císař). Ovšem význam těchto ctihodných a starobylých institucí postupně upadal. Rozhodující politické orgány začaly brzy fungovat jako pouhé správní úřady. Instituce vytvářené císařem přebíraly krok za krokem kompetence republikánských magistratur. Jezdci a vzrůstající měrou také **propuštěnci** zaujímali klíčová místa v těchto úřadech. Taktéž senát, který císaři obsazovali svými oblíbenci, postupně ztrácel na významu. Jeho mocenskou roli převzala armáda a především **pretoriáni**, kteří sloužili jako císařova tělesná stráž. Rovněž sociální struktura republiky se začala proměňovat. Od doby Augustovy vlády docházelo ke vzestupu příslušníků nových společenských vrstev, obzvláště z řad Italů a provinciálů. Jezdci byli preferováni při výkonu státní správy na úkor senátorů, což způsobilo zvýšenou fluktuaci v rámci společenských tříd a odstraňovalo sociální přehradu. Obyvatelé římské říše měli nyní navíc mnohem snadnější možnost nabytí římské občanství.

Legitimita Augustovy vlády spočívala v jeho roli ochránce míru před chaosem občanských válek. *Imperium Romanum* ovládalo v této době celou oblast Středoziemního moře. Nicméně římská expanze pokračovala i za Augusta: na **Balkáně** až k **Dunaji**, dále v Hispánii (jejíž dobytí bylo tehdy završeno) a v **Germanii**. Ovšem zde plány na zřízení provincie ztroskotaly poté, co byla římská armáda v roce **9 n. l.** poražena **v bitvě v Teutoburském lese Cherusky** vedenými náčelníkem **Arminiem**. Augustus se následně omezil na zabezpečení stávajících hranic, podél kterých bylo rozmístěno vojsko čítající celkem asi 300 000 mužů. Říše stále více přecházela do obrany a soustřeďovala svůj vojenský potenciál k opevnění hranic (**Limes Romanus**). Tato císařova opatření přispěla k upevnění tzv. římského míru – **Pax Romana**.

Augustova vláda přinesla státu prospěch a blahobyt. Nastolením principátu byla zahájena epocha vnitřní i vnější konsolidace: císař nechal vybudovat síť nových silnic a cest. Hospodářství a kultura zažily po letech válek nový rozkvět. Byla podporována **urbanizace** provincií zřizováním kolonií veteránů a velkorysým udělováním římského občanství, což napomohlo rychlému rozšiřování řecko-římské kultury do provincií. Navzdory všem opatřením k uchování tradičních římských institucí započal již za Augustovy vlády pozvolný proces provincializace říše, ve kterém postupně klesal význam hlavního města říše a Itálie ve prospěch ostatních leckdy teprve nedávno dobytých zemí. Možnost vzestupu provinciálů se stále zvyšovala. Již za císaře Claudia se někteří stali senátory.

Po Augustově smrti v roce **14** nastoupil na trůn jeho adoptivní syn **Tiberius**, který byl lidsky komplikovanou osobností a vnitřně se zřejmě cítil spíše republikánem. Během své vlády se staral hlavně o zabezpečení hranic říše a naplnění státní pokladny. Významnou událostí v době Tiberiova panování bylo ukřižování **Ježíše Krista** v provincii **Judea**. Už třetí princeps, **Caligula**, se ukázal být **tyranem par excellence**. Jeho vláda skončila po třech letech, kdy byl zavražděn pretoriány. Za **Claudia** byla k říši připojena **Británie** později následovaná **Thrákií**, která měla již předtím status klientského státu závislého na Římu. Po Claudiovi, který byl otráven svou manželkou **Agrippinou**, získal vládu císařovnin syn **Nero**. Jeho zpočátku nadějně panování se brzy změnilo v teror, během něhož nechal císař povraždit mnoho členů své rodiny a spekuluje se, že dal zapálit Řím v roce **64**. Za jeho vlády došlo rovněž k prvnímu pronásledování **křesťanů**. Když se nakonec proti jeho hrůzovládě vzbouřily legie, spáchal Nero sebevraždu. Neronova smrt v roce **68** znamenala konec vlády **julsko-klaudijské dynastie**. Toto datum také představuje určitý zlom v římských dějinách. Od tohoto okamžiku totiž jen málokterý císař pocházel z řad staré římské aristokracie.

[editovat] Vrchol císařství

Titův vítězný oblouk

Po Neronově smrti nastal v říši chaos („**rok čtyř císařů**“). Z bojů mezi jednotlivými uchazeči o trůn vyšel vítězně vojevůdce **Vespasianus**, který založil druhou císařskou dynastii **Flaviovců**. Vespasianus se pokoušel uspořádat rozvrácené státní finance a zajistit hranice říše na východě před pronikáním Parthů. Když po vesměs úspěšné vládě v roce **79** zemřel, stal se císařem jeho syn **Titus**, který v roce **70** převzal po svém otci velení v **židovské válce** a zvítězil v ní. Titovi bylo dopřáno jen krátké vládnutí, jež se navíc vyznačovalo převážně katastrofami (výbuch **Vesuvu**, morová epidemie). I přesto byl v Římě v roce **80** dokončen velkolepý **Flaviovský amfiteátr**. Po Titově předčasném skonu o rok později nastoupil jeho bratr **Domitianus**, jehož vláda je v pramenech, zejména **Tacitem**, vyličená v temných barvách. Domitianus požadoval, aby mu byla prokazována božská úcta a jmenoval se dominem (pánem nad otroky). Svým stylem vlády provokoval staré elity, nicméně je nutné uznat i jeho nepochybné úspěchy ve válkách proti Britanům, Germánům a **Dákům**. Rovněž vytvořil velmi efektivní správní systém. V roce **96** však padl za obětí palácovému převratu.

Následující období **adoptivních císařů** je všeobecně považováno za vrcholné období impéria z hlediska kulturního, hospodářského i mocenského. Císaři vládli ve shodě se senátem a ten na oplátku respektoval státní uspořádání principátu. Senátem na trůn dosazený císař **Nerva** adoptoval vojevůdce **Traiana**, čímž jej učinil svým nástupcem. Traianus se stal vůbec prvním císařem, který nepocházel z Itálie, nýbrž z provincií (konkrétně z Hispánie). Tradičně je oslavován jako *optimus princeps* („nejlepší císař“), jelikož římská říše dosáhla za jeho vlády v roce **117** svého největšího územního rozsahu. Po vítězných **válkách s Dáky** a úspěšném východním tažení proti Parthům sahala římská moc od **Skotska** až po **Núbiu** v severojižním směru a od **Portugalska** na západě až k **Mezopotámii** na východě.

Traianův nástupce [Hadrianus](#) se však zisků z výbojů východně od [Eufratu](#) prozíravě vzdal, neboť byly neudržitelné. Vláda tohoto vzdělaného helénofila přispěla k vnitřní konsolidaci říše a k civilizačnímu, kulturnímu a technickému rozkvětu, který napomohl rozšíření tehdy ještě mladého, avšak již značně rostoucího křesťanství. Hadrianus se věnoval především výstavbě efektivního pohraničního opevnění (například [Hadriánův val](#) v Británii). Nicméně moderní historikové mu vytýkají silné zadlužení státních financí. Ve skutečnosti se tehdy začaly projevovat první příznaky hospodářských potíží, které si však zatím nevyžadovaly přijetí zvláštních opatření.

V polovině [2. století](#) za císaře [Antonina Pia](#) dosáhlo impérium vrcholu svého blahobytu, ale už za vlády „filozofa na trůně“ [Marca Aurelia \(161-180\)](#) se vyskytly první závažné problémy. Ohromná masa germánských a [sarmatských](#) kmenů překročila takřka podél celého Dunaje hranice říše a ohrožovala i samotnou Itálii. Podle [Markomanů](#), jednoho z těchto kmenů, jsou tyto boje nazývány [markomanskými válkami](#). Současně Parthové napadli v roce [161](#) východní provincie říše. Vítězná římská vojska zavlékla z východu do Itálie mor nazývaný „antoniniánská epidemie“. Vedle těchto vážných vnějších ohrožení říše, jež si vyžádala vynaložení četných zdrojů říše, se objevily také první známky rozkladu uvnitř římského státu. Státní finance se ocitly v nerovnováze, která mohla být napravena jen zhoršením mince. Po Marcu Aureliovi nastoupil jeho syn [Commodus](#), druhý Nero. Ten byl zavražděn v roce [192](#), když senátoři nebyli nadále schopni snášet jeho tyranii. Nato následovalo další kolo občanských válek.

[\[editovat\]](#) Severovci a vojenští císaři

V roce [193](#) se chopil moci [Septimius Severus](#) – první císař pocházející z Afriky. Tomu se podařilo zvítězit nad Parthy a na počátku [3. století](#) říši dočasně navrátit stabilitu. Již v době jeho vlády ale započal nebezpečný vzrůst moci armády. Jeho syn [Caracalla](#), který se navzdory svému krutému chování k senátu a k vlastním příbuzným těšil mezi lidmi a vojáky jisté popularitě, padl za obětí atentátu během parthského tažení. Následovala krátká vláda [Elagabala](#), jenž se neúspěšně pokusil o zavedení stejnojmenného orientálního božstva jako oficiálního státního náboženství. V roce [222](#) byl nenáviděný a zhýralý Elagabalus zavražděn a císařem se stal [Alexander Severus](#). Ten se marně snažil osvědčit ve válkách proti [Sásánovcům](#) a Germánům a v roce [235](#) byl nespokojenými vojáky zavražděn.

Aby si císaři při svém nástupu na trůn zajistili loajalitu armády, udělovali vojákům peněžité dary, jejichž výše neustále stoupala. Tak došlo k tomu, že po smrti Commoda bylo císařství regulérně vydražováno. Armáda a především pretoriánská garda se staly hlavním faktorem při destabilizaci vlády. Septimius Severus se této skutečnosti snažil čelit zrušením těchto darů, zároveň ale drastickým způsobem zvýšil pravidelný žold, takže se výdaje na armádu staly nesnesitelnými. Výše žoldu rozhoupala spirálu zvyšování cen a vedla ke znehodnocování mince. Důsledkem byl hospodářský úpadek, který měl ničivý dopad na stabilitu státu.

Caracalla

Současně s tím se ekonomické a mocenské těžiště říše přesunulo z Itálie do provincií, z nichž se nyní rekrutovaly římské elity. Tento trend byl ještě posílen rozhodnutím Septimia Severa zpřístupnit důstojnické hodnosti v armádě všem vojákům bez ohledu na občanství. Itálie pozvolna ztrácela své privilegované postavení, což bylo završeno v roce [212](#), kdy Caracalla udělil všem svobodným obyvatelům říše [římské občanství](#) (*Constitutio Antoniniana*). Za [Severovci](#) se zásadním způsobem proměnila také zahraničněpolitická pozice římské říše: na východě nahradila v roce [224](#) slabou parthskou říši vláda dynastie Sásánovců. V téže době nastal mezi Rýnem a Dunajem proces konstituování mohutných germánských kmenových svazů, které útočily na římské hranice a pronikaly hluboko na římské území.

Rokem 235 začalo neblahé období vlády [vojenských císařů](#) známé jako [krize třetího století](#). Nepřetržitá série občanských válek, [uzurpací](#), vzpour a vraždění císařů oslabilu obranu říše a učinila jí tak bezmocnou vůči útokům jejích nepřátel. Během padesáti let mezi zavražděním Alexandra Severa a nástupem [Diocletiana](#) se na trůně vystřídalo v rychlém sledu celkem dvacet jedna legitimních císařů a nesčíslné množství nelegitimních uzurpátorů. Vojenští císaři se museli vypořádávat s útoky Germánů na Rýně a Dunaji. [Gótové](#) sídlící při severních březích Černého moře podnikali ničivé nájezdy na Balkán a do Řecka a útočili dokonce i na města v Malé Asii. Na západě vydrancovali [Alamani](#) v šedesátých letech [3. století](#) Galii a Itálii, avšak nejtěžší boje se odehrály s novoperskou sásánovskou říší na východě. Ta se ukázala jako mnohem vážnější protivník římské říše, než jakým kdy byli Parthové. [Perský](#) velkokrál [Šápúr I.](#) vpadl několikrát do Sýrie a opakovaně porážel římské armády. V roce [260](#) padl do jeho rukou císař [Valerianus](#), který poté zemřel v perském zajetí. Zatímco se Římané snažili udržet východní provincie, začala se římská vláda rozkládat i na západě. Správci provincií, kteří veleli mnoha legiím, je čím dál častěji využívali k získání moci. Přitom docházelo k neustálým uzurpacím či k odpadnutím celých provincií ([galské císařství](#)). Vnitřní konflikty a vnější ohrožení přivedly říši na pokraj záhuby.

Prohlubování chaosu pokračovalo až do vlády císaře [Claudia II.](#), kterému se v roce [269](#) podařilo zvítězit nad Góty v [bitvě u Naissu](#) (dnešní [Niš](#)). V roce [272](#) si císař [Aurelianus](#) podrobil [Palmýru](#), někdejšího římského spojence, jehož královna [Zenobia](#) využila římské slabosti a dočasně se zmocnila téměř všech východních provincií. Aurelianus porazil také Germány a obnovil římskou kontrolu nad Galii. Krize vedla ke značným společenským změnám, které však nezasáhly všechna území říše stejně. Římanům se tak podařilo odvrátit hrozící zánik říše. Nestabilita a chaos vytvářely příznivé podmínky pro šíření křesťanství, jehož stoupenci hlásali mír a spásu. Na rozdíl od ostatních náboženství a [pohanských](#) kultů však křesťané neprojevovali patřičný respekt k instituci císařství. Císař [Decius](#), jenž se pokusil obnovit uctívání starých božstev, žádal, aby jim všichni obyvatelé říše povinně obětovali. Když se tomuto nařízení křesťané vzpírali, nařídil jejich pronásledování. Po Deciovi pronásledovali křesťany také Valerianus a Diocletianus.

[\[editovat\]](#) Nástup pozdní antiky

Tetrarchové – socha uloupená z [Konstantinopole Benátčany](#) v roce [1204](#)

Nástup [Diocletiana](#) na trůn v roce [284](#) symbolizoval počátek období [pozdní antiky](#), které bylo charakterizováno postupující centralizací a byrokratizací říše a pozdějším vítězstvím křesťanství nad pohanstvím. Diocletianovi se podařilo celou řadou opatření a reformou odvrátit hrozící zánik říše, dosavadní formu vlády – principát – přitom postavil na zcela nových základech. Císař provedl reformu státní správy, v rámci níž zvýšil počet provincií. V každé z nich byla oddělena civilní a vojenská správa, což mělo jejich správcům zamezit ve vzpouře proti ústřední vládě. Stanovením nejvyšších možných cen se Diocletianus neúspěšně pokusil bojovat s hospodářským poklesem a utlumit [inflaci](#), která v říši řádila už od 3. století. K zajištění hranic říše provedl reformu armády, jež si ale vyžádala zvýšení už tak vysokých daní.

Diocletianus dále vytvořil nový systém vlády zvaný [tetrarchie](#) („čtyřvládí“). Za svého kolegu a druhého [augusta](#) povolal svého přítele [Maximiana](#). Oba císaři později jmenovali po jednom [caesarovi](#) jako svých zástupcích ([Constantius I. Chlorus](#) a [Galerius](#)). Důvodem této reformy byla jednak snaha zabránit uzurpacím velitelů pohraničních armád a jednak skutečnost, že nebylo v silách jediného člověka efektivně ovládat celý stát. Myšlenka rozdělení vlády nebyla úplnou novinkou, avšak teprve za Diocletiana byla důsledně realizována, přestože jí nelze považovat za ústup od ideje říšské jednoty. Řím zůstal i nadále hlavním městem, přestože všichni císařové přemístili své rezidence blíže k hranicím, kde mohli lépe čelit nepřátelům říše.

Diocletianus se rovněž snažil utužit autoritu státu a osoby císaře, pročež přijal přízvisko *Iovius* podle boha [Jova](#). Křesťany, kteří mu odmítali vzdávat božské pocty, považoval za neloajální vůči říši, kvůli čemuž neváhal rozpoutat poslední a nejtěžší pronásledování křesťanů. Po vzoru orientálních despotů si Diocletianus vsadil na hlavu [diadém](#) a obklopil se ohromným císařským dvorem. Na rozdíl od principátu, kdy se císaři snažili alespoň zdánlivě vládnout ve shodě se senátem, Diocletianus nebral na senát žádné ohledy a počínal si jako neomezený panovník (*dominus et deus*). V tomto systému vlády vystupovali občané čím dál více jako poddaní císaře, čemuž napomohl také sociální fenomén rozvíjející se již od [1. století](#) – [kolonát](#). Postupný útlum přílivu otroků nutil velkostatkáře k pronajímání svých pozemků pachtýřům, [kolónům](#). Jako pachtovné museli kolóni odvádět statkářům nejprve peníze a později část úrody. Tím se kolóni, třebaže byli římskými občany, stávali závislými na velkostatkářích a ztráceli svoji svobodu. Tento trend se ještě více prohloubil za Diocletianova nástupce Konstantina, kdy byli kolóni připoutáni k půdě.

Systém tetrarchie se zhroutil krátce poté, co Diocletianus v roce [305](#) odešel do ústraní, jelikož bez jeho autority propukly mezi jednotlivými tetrarchy konflikty. Během následných zmatků a občanských válek byl v roce [306](#) prohlášen za císaře syn jednoho z Diocletianových caesarů [Konstantin Veliký](#). V roce [312](#) zvítězili Konstantinovi vojáci s Kristovým monogramem na štítech v [bitvě u Milvijského mostu](#) nad císařem [Maxentiem](#) a v následujícím roce vydal Konstantin v Mediolanu (dnešní [Milán](#)) [edikt](#), jímž uznal křesťanství za rovnocenné náboženství. Přijetím křesťanství, které se formálně stalo pouze tolerovaným, ve skutečnosti však preferovaným náboženstvím, měl stát získat novou jednotící [ideologii](#).

[Cirkev](#) se svoji složitou hierarchií rychle prorostla do římského správního systému a již za Konstantina se stala pilířem říšské moci. V roce 312 dosáhl Konstantin vlády nad západem a v roce [324](#) se po vítězství nad [Liciniem](#) ustavil jediným vládcem celého impéria. Kromě uznání křesťanství bylo jeho vládnutí významné ještě jednou událostí: založením Nového Říma – [Konstantinopole](#). Těžiště říše se tím s definitivní platností přesunulo do její bohatší a stabilnější východní poloviny. Konstantin pokračoval v Diocletianových správních reformách zavedením nových územních celků. Říše byla rozdělena do čtyř [prefektur](#), které se pak dále členily na třináct [diecézí](#), čímž byla zvýšena výkonnost státní správy. Diocletianovy a Konstantinovy reformy přispěly ke stabilizaci říše a poskytly státu nové finanční zdroje, které dovolily zvětšit vojsko a zajistit lepší obranu ohrožených hranic. Enormně vyšroubovaná daňová zátěž ovšem podlomila hospodářství říše a stále více poddaných nutila k úniku od tohoto tíživého břemena. Římskou společnost především v západních provinciích říše zachvátila v této době vlna [deurbanizace](#).

Záhy po smrti Konstantina v roce [337](#) se mezi jeho třemi syny rozhořel boj o moc. V roce [353](#) se poslední z nich [Constantius II.](#) stal opět jediným vládcem říše. Po něm nastoupil v roce [361](#) jeho bratranec [Julianus zvaný Apostata](#) (Odpadlík), neboť se pokusil o návrat k pohanství. Obnova starých kultů však neměla dlouhého trvání. Julianovou smrtí během tažení v [Persii](#) v roce [363](#) [konstantinovská dynastie](#) zanikla. Za [Valentiniana I.](#) byla říše ze správních důvodů dočasně ([364](#)) a po smrti [Theodosia I.](#) trvale rozdělena ([395](#)). Valentinianus se podělil o vládu se svým bratrem [Valentem](#). Po vpádu [Hunů](#) do východní Evropy v roce [375](#), čímž započalo [stěhování národů](#), bylo Gótům povoleno překročit Dunaj a usadit se v říši. Ti se ale kvůli nesnesitelným životním podmínkám brzy vzbouřili. Valens se je pokusil zpacifikovat, avšak v roce [378](#) byl poražen a zabit v [bitvě u Adrianopole](#), jež je po bitvě u Kann považována za druhou nejtěžší porážku Římanů v historii.

Nový císař Theodosius byl nucen uzavřít s Góty smlouvu, která jim umožnila pobývat na římském území jako [foederati](#). Přítomnost [barbarů](#) na římském území se od tohoto okamžiku stala trvalým jevem. V roce [394](#) se Theodosius po zdolání poslední z mnoha uzurpací a vzpour, k nimž došlo na západě, stal posledním císařem, který vládl nad celým územím impéria. Během jeho panování bylo křesťanství oficiálně ustanoveno za jediné státní náboženství. Po Theodosiově smrti v roce 395 byla římská říše rozdělena mezi jeho dva neschopné syny: [Honorius](#) vládl na Západě, zatímco [Arcadiovi](#) byl svěřen Východ. Třebaže toto rozdělení se postupem času ukázalo jako definitivní, myšlenka říšské jednoty přesto trvala i nadále – zákony vydané jedním z císařů byly proto běžně uznávány i druhým vládcem.

[\[editovat\]](#) Zánik antického impéria

Drancování Říma [Vandaly](#) v roce [455](#)

[Východořímská říše](#) byla ekonomicky konsolidovanější a hustěji obydlenou polovinou impéria, která bez vážnější újmy přežila chaos období stěhování národů. Naproti tomu [západořímská říše](#) v průběhu [5. století](#) pozvolna upadala. Postup Hunů do Evropy spustil dominový efekt pohybu kmenů, který zásadně změnil podobu celého kontinentu. V desetiletích následujících po porážce u Adrianopole ztratila říše kontrolu nad většinou svých západních provincií. Aby zabránili vpádům Germánů do Itálie, stáhli Římané na počátku století

legie z rýnské hranice. Nechráněný Rýn poté v roce 406 překročily barbarské kmeny [Svébů](#), [Vandalů](#) a [Alanů](#), které během několika málo let vyvrátily římskou správu v Galii a v Hispánii, zatímco vzdálená Británie byla ponechána svému osudu. V roce 410 vydrancovali [Vizigóti](#) vedení náčelníkem [Alarichem](#) Řím, což mělo tvrdý dopad na římskou psychiku. O několik let později byli sice Vizigóti vytlačeni z Itálie do jižní Galie, přesto však dále představovali závažné nebezpečí do budoucna. Zatím Vandalové pronikli do Afriky a tuto pro říši tolik důležitou provincii opanovali po pádu Kartága v roce 438. V roce 455 se jim pak podařilo podruhé vyplnit Řím (jejich jména se proto od 18. století užívá jako nadávky).

Kolaps západní říše měl řadu příčin. Jaké procesy vedly ve svém konečném důsledku k přeměně západořímské říše v řadu germánských království, je již velice dlouhou dobu předmětem diskuzí historiků. Za jeden z hlavních důvodů je pokládána [barbarizace](#) římského vojska, které bylo tvořeno převážně germánskými žoldněři na místo Římanů. Taktéž velikost armády nebyla dostačující k tomu, aby dokázala zabezpečit hranice říše. Státní správa se ocitla v rozkladu, současně ekonomika impéria byla rozvrácena příliš vysokými daněmi, které zbavovaly obyvatelstvo loajality k římskému státu.

Třebaže v roce 451 dokázali Římané ve spojení s Vizigóty a pod vedením [Aetia](#) přemoci Huny vedené [Attilou](#) v [bitvě na Katalaunských polích](#), římská říše na západě šla ke svému rychlému konci. Slabí císaři nebyli schopni zabránit nevyhnutelnému rozvratu, neboť byli často pouhými loutkami v rukou velitelů armády. V roce 476 Germán [Odoaker](#) sesadil císaře [Romula Augusta](#), což je považováno za okamžik zániku západořímské říše (posledním uznaným císařem Západu byl [Julius Nepos](#), jenž žil až do roku 480), ačkoli sám Odoaker se považoval za „Germána v římských službách“ a svou vládu se snažil interpretovat jako správu Itálie jménem císaře v Konstantinopoli. Čistě formálně byla tedy Itálie stále součástí říše. Rovněž Odoakerův nástupce, ostrogótský král [Theodorich Veliký](#) se snažil získat uznání východního císaře.

Na rozdíl od Západu východní říše nebyla germánskými nájezdy zasažena tak ničivě, kromě toho disponovala mnohem většími finančními zdroji a především obratnou diplomacií. Měla také geograficky lépe hájitelné hranice. Obzvláště mocné [anatolské](#) pohoří [Taurus](#) a [Propontida](#) tvořily přirozenou překážku nepřátelským invazím. Hunům ani Germánům se nikdy nepodařilo překročit [Hellaspont](#) a bohaté provincie v Malé Asii, v Sýrii a v Egyptě proto zůstaly ušetřeny jejich vpádů. Vliv germánského elementu v armádě, který osudově přispěl ke zhroutil Západu, byl ještě v 5. století eliminován. Příznačné je, že se tak mohlo stát pouze s pomocí jiných barbarů – [Isaurů](#). I přes těžké a ne vždy vítězné boje s Huny a Góty na Balkáně nepostihl východní říši rozklad tolik charakteristický pro západní provincie v 5. století.

Císař [Justinián I.](#) s doprovodem, mozaika v bazilice [San Vitale](#) v [Ravenně](#)

Za vlády [Justiniána I.](#), posledního císaře, jehož mateřským jazykem byla latina, dobyl východořímský vojevůdce [Belisar](#) zpět velké části Západu (severní Afrika, Itálie, jižní [Španělsko](#)). V téže době se říše jen s velkým vypětím vypořádávala s agresí Sásánovců na svých východních hranicích. Jejich útoky nabývaly od čtyřicátých let 6. století na intenzitě, neboť Peršané po pádu Západu cítili šanci na obnovení říše [Achaemenovců](#) v celém jejím někdejší rozsahu. Období mírové koexistence mezi oběma státy tím skončilo, načež nastala dlouhá a namáhavá etapa římsko-perských válek, která trvala prakticky celé jedno století. Justinián se navzdory tomu stal nejmočnějším vládcem Středomoří, přičemž východořímská říše kontrolovala velkou část kdysi římského území (s výjimkou Británie, Galie a většiny Hispánie). Nicméně brzy po Justiniánově smrti (565) se západní území ukázala jako dlouhodobě neudržitelná. Po roce 568 si [Langobardi](#) podmanili téměř celou Itálii a rovněž jižní Hispánie se po několika desetiletích ocitla znovu v moci Vizigótů.

Východořímská říše byla v 6. století zmitána náboženskými spory mezi [ortodoxními křesťany](#) a [monofyzity](#). To společně s vysokou daňovou zátěží způsobenou ustavičnými válkami vzbuzovalo nespokojenost obyvatelstva a vedlo k oslabení jeho loajality, hlavně v Sýrii a v Egyptě. Na začátku 7. století si Sásánovci dočasně podrobili velké části říše. Perské armády velkokrále [Husrava II.](#) dokonce dvakrát postoupily až k samotné Konstantinopoli (v roce 626 spolu s [Avary](#)). Peršané navíc z [Jeruzaléma](#) odcizili svatý kříž, který údajně nalezla matka císaře Konstantina [Helena](#), a jenž představoval nejposvátnější relikvii říše. Císař [Herakleios](#) v této dlouhé a náročné válce nakonec dosáhl vítězství, nicméně vyčerpaná říše nedokázala čelit následné [arabské expanzi](#), během níž definitivně pozbyla vládu nad Sýrií a Afrikou. Obzvláště ztráta bohatého Egypta, který se vzdal Arabům téměř bez boje zradou monofyzitského [alexandrijského patriarchy Kýra](#), východořímskou říši rozhodným způsobem oslabil.

Expanze [Islámu](#) v Orientu, fialovou barvou znázorněna východořímská říše

Herakleios v rozporu s římskými tradicemi přijal namísto latinského titulu [augustus](#) starý řecký královský titul [basileus](#) a zároveň povýšil [řečtinu](#) na úřední jazyk. Říše v průběhu 7. století postupně ztratila svůj římský a [antický](#) charakter. Hluboké vnitřní a vnější změny vedly tudíž také na Východě k nástupu [středověku](#). Východořímská říše se svým hlavním městem Konstantinopoli přetrvala až do 15. století. Třebaže se její obyvatelstvo nadále považovalo za [Rhomaioi](#), tedy Římany, ve vnitřních strukturách říše došlo po roce 640 k zásadní transformaci, takže se zdá celkem oprávněné hovořit nejspíše od tohoto data o východořímské říši jako o [Byzanci](#).

Chram svateho Petra

Od dávných dob byl pravý břeh Tibery mezi pahorkem Janikulem a řekou nazýván Vaticanus. Po vztyčení aureliánských hradeb se celé vatikánské pole ocitlo na předměstí. Procházely jím však tři důležité cesty: via Aurelia, via Trionfale a via Cornelia, lemované téměř souvislou řadou náhrobků – podle starého zvyku pohřbívat za městem, podél cest.

Počátky vatikánské baziliky V letech 37 až 41 našeho letopočtu postavil císař Caligula – dnes bychom řekli po levé straně, téměř paralelně s bazilikou – ohromný cirk: stavbu určenou pro zábavu císařského dvora, vhodnou k nejrůznějším císařským rozmarům. V jeho středu, mezi dvěma metami se tyčil z Egypta dovezený obelisk. Kdyby tento kus kamene – slavnostně postavený na konci 16. století před vatikánskou bazilikou – mohl promluvit, dozvěděli bychom se mnoho – a řada bílých míst ze zlomových okamžiků naší civilizace by se zaplnila.

Vatikánský cirk se stal dějištěm nezměrných krutostí; svědkem mučednické smrti mnoha prvních římských křesťanů. Jak vypráví římský historik Tacitus ve svých Annálech (Annali, 15, 44,4), svalil císař Nero odpovědnost za ohromný požár Říma a v letech 64 až 67 na křesťany, obvinil je „z nenávisti k lidstvu“ a nechával na nich vylévat zlost ostatních obyvatel města.

Na obelisk cirku, napříště nesoucího neronovo jméno, hleděl nejspíš v posledních minutách života také apoštol Petr, umučený spolu s dalšími členy římské komunity v říjnu roku 64. Liber Pontificalis (I,118) nechává zprávu, podle které byl pohřben velmi blízko: při via Aurelia, u Apolonova chrámu... naproti Neronovu paláci.

Podle tradice byl sv. Petr ukřižován hlavou dolů; po smrti byl sňat z kříže a pohřben křesťanskou komunitou nedaleko cirku. V okolí skromného hrobu při via Cornelia vyrostla postupem času rozsáhlá nekropole (hrobky pohanských i křesťanských rodin lze díky archeologického průzkumu vidět v dokonalém stavu pod hlavní lodí vatikánské baziliky). Pohřebiště na úbočí vatikánského pahorku však nemělo sloužit svému účelu o mnoho déle než dvě století. V druhém desetiletí 4. století se stala neslýchaná věc: císař Konstantin nařídil zrušit část pohřebiště a zeminu z vrcholu pahorku snést, aby byl terén vyrovnán. Proč bylo porušeno prastaré právo nedotknutelnosti pohřebiště porušeno? Nad hrobem galilejského rybáře, kterému Kristus světil klíče království nebeského, měl vyrůst ohromný chrám – bazilika, podobná té, kterou Konstantin budoval na Lateránském pahorku.

Více než 40 tisíc krychlových metrů hlíny muselo být přemístěno. Celý jižní svah zmizel, mazolea zdobená bohatými freskami a zdobenými sarkofágy zůstala netknuta na svých místech – pohřbená pod terénem čekala 16 století na své znovuoobjevení.

Jakými proměnami prošel hrob Knížete Apoštolů za téměř dvě tisíciletí? Během průzkumu, zahájeném Piem XII. došlo k významnému objevu: ve shodě s literárními prameny byla nalezena nevelká architektura náhrobku ze 2. století, tzv. Gaiovo trofeum: v cihlové zdi s červenou omítkou byla nika, krytá deskou, kterou vynášely dva sloupy a v horní etáži celou konstrukci završoval trojúhelný štít. Přímou pod dnešním Berniniho baldachýnem tak byla potvrzena existence náhrobku doloženého od roku 200 našeho letopočtu jako uctívaného místa pohřbu sv. Petra. Eusebius, ve své Církevní historii cituje slova učeného římského kněze Gaia, který odpovídá heretikovi Proklovi do Malé Asie: „Sám ti mohu ukázat trofea apoštolů. Kdybys totiž chtěl jít směrem k Vatikánu nebo na ostijskou silnici, našel bys trofea těch, kdo založili tuto církev (Historia ecclesiastica 2, 25, 6-77). Řecké slovo „tropaion“ znamená pomník vítězství, symbol vítězství nad smrtí skrze vyznání víry a mučednickou smrt.

Uctívaný hrob nejváženějšího z římských mučedníků prošel mnoha úpravami. K exaktnímu potvrzení dávné tradice přispěla zejména zídka postavená v těsné blízkosti Gaiova trofea na konci III. století: Kolem malého výklenku vyloženého mramorem bylo nalezeno nepřeberné množství křesťanských symbolů a nápisů. Zdá se, že zeď patřila předkonstantinovskému kostelíku či místu, kde byl první z apoštolů uctíván. Podle Margherity Guarducci, která v době pontifikátu Pavla VI. prováděla výzkum hrobu sv. Petra, nechal císař Konstantin přenést apoštolovy ostatky do výklenku v této zdi – zavinuté do purpurové látky se zlatými nitkami, kde zůstali až do roku 1941, kdy je objevil archeologové.

Úcta a bázeň, s kterou generace našich předků na posvátná místa hleděly, nikdy nedovolila dotknout se míst pod papežským oltářem, o němž se nepochybovalo, že leží nad Petrovým hrobem. O to větší bylo překvapení archeologů a historiků – ostatky apoštola Petra byly nalezeny v geometrickém středu dnešní michelangelovské baziliky, pod samým středem kupole.

Vraťme se ale k samým počátkům vatikánské baziliky, do druhého a třetího desetiletí 4. století. Po té, co nechal Konstantin snést vršek vatikánského pahorku, vzniklo asi 240 m dlouhé a 90 m široké podium. Přesné datum začátku stavby není známo. Poslední výzkumy hokladou mezi léta 319 a 322, s tím, že v hrubé stavbě měla být dokončena už před Konstantinovou smrtí roku 337.

Skromná edikula nad hrobem apoštola Petra se tak stala jádrem jedné z nejstarších křesťanských bazilik. K ohromnému pětilodí na západě přiléhala příčná loď. Prostoru vévodila nevelká půlkruhová apsida za Petrovým hrobem. Celá stavba včetně atria a slavnostního vstupu přesahovala 240 m. Hlavní loď chrámu byla pře 32 m vysoká a zhruba 23 m široká. Od bočních lodí ji oddělovalo 22 sloupů, osvětlená byla po každé straně 11 okny.

Příčnou loď odděloval od zbytku chrámu vysoký triumfální oblouk. Podlaha chrámu byla vyložena bílým mramorem, trámový strop byl obložen zlacenými kazetami.

Tropaion nad Petrovým hrobem vystupovalo z větší části nad rovinu dlažby. Jeho horní část je dodnes viditelná v tzv. nice pálii ve Vatikánských grotách – tedy v kryptě pod papežským oltářem. Nad hrobem sv. Petra byla už tehdy postavena edikula nesená čtveřicí torďovaných sloupů.

Nad hrobem sv. Petra založil císař Konstantin monumentální pětিলodní baziliku, vybudovanou po vzoru lateránské ve třicátých letech 4. století. Jaké byly další osudy vatikánské baziliky v období pozdní antiky a ve středověku, uslyšíte v dnešním pokračování našeho sobotního cyklu.

Spíš než chrám v dnešním slova smyslu byla bazilika považována za svaté místo - locus sanctus - a podobně jako další baziliky, zakládané za hradbami města nad hroby mučedníků, byla především ohromným a vyhledávaným pohřebišťem; postupem času zcela posetým náhrobkou a doslova obloženým pohřebními kaplemi. Neměla vlastní klérus a sloužila povětšinou neliturgickým shromážděním, pohřebním hostinám a rušným celonočním vigiliím svátku mučedníka.

Počátky baziliky sv. Petra ve Vatikáně

První určení baziliky tedy odkazuje k původnímu významu baziliky jako velkému krytému shromaždišti, jakých bylo v antickém Římě mnoho. Není jí však cizí ani druhá předloha tohoto architektonického typu – audienční síň císařského paláce, jak ukázala například rekonstrukce paláce Konstantinovy matky Heleny v místech dnešní baziliky sv. Kříže. Baziliky nad hroby mučedníků lze v jejich počátcích přirovnat k slavnostní síni, kde živí i mrtví očekávají finální audienci, na konci věků.

S postupnou kristianizací západu se vatikánská bazilika stává cílem poutí ke kolébce křesťanské víry – „ad limina apostolorum“. Rozkvět římských poutí vrcholí s obsazením Jeruzaléma muslimy – Řím se stává jediným Svatým Městem. Sídlo Petrova nástupce však bylo jinde: při bazilice na Lateránu, která je dodnes římskou katedrálou. Poprvé se takřkajíc do stínu svatopetrské baziliky utíká kolem roku 500 papež Symachus. Po té, co byl za dramatických okolností vyhnán z Lateránu, staví při bazilice dvě „episcopia“, biskupské paláce – podle názoru badatelů pro sebe a pro kurii.

Na počátku 13. století, když Inocenc III. poprvé staví při vatikánské bazilice palác plánovaný jako stálá papežská rezidence, se na nové mozaikové výzdobě apsidy sv. Petra objeví nápis mater ecclesiarum – matka chrámů, titul, který do té doby náležel bazilice na Lateránu.

Až do okamžiku, kdy se Julius II. na počátku 16. století odhodlal ke smělému činu a nechal téměř 12 století starou stavbu bourat, usilovali téměř všichni papežové o zkrášlování baziliky. Ohlédneme se tedy alespoň za některými činy středověkých papežů.

Před monumentálním schodištěm, které na začátku 6. století dal vybudovat papež Symachus stály mramorové sochy sv. Petra a Pavla. Schodiště vedlo k portiku, s loggií požehnání, dostavěnou až renesančním papežem Alexanderem VI. Portikem se vcházelo do atria, lemovaného arkádovými chodbami a nazývaného Paradiso – Ráj. Na vnitřní straně portiku obrácené k bazilice byla proslulá Giottova mozaika, tzv. Navicella – navazující na podobenství církve jako loď, pro kterou Kristus utiřil bouři na moři, pro kterou zachránil Petra tonoucího ve vlnách v okamžiku pochybností.

Uprostřed atria stála ohromná piniová šiška – o níž je řeč dokonce i v Dantově Božské komedii a dnes stojí na jednom z dvorů vatikánských paláců.

Do baziliky se vcházelo pěti branami, z nichž podobně jako dnes tři vedly do hlavní lodi – šestá Svatá brána vznikla až roku 1500 a s ní i tradice otvírat ji pouze v jubilejní léta. Vnitřní prostor baziliky zdobilo ohromné množství lamp – často zhotovených z drahých materiálů a věnovaných významnými osobami, které chtěli uctít svaté místo nad Petrovým hrobem: svícen papeže Hadriána I. například nesl 1370 svící. V některých lampách hořely vzácné orientální balzámy šířící příjemné vůně.

Centrem baziliky v pravém slova smyslu však byl presbytář s uctívaným hrobem svatého Petra na rozhraní příčné lodě a apsidy. Za papeže Řehoře Velikého, na konci 6. století, byla architektura nad hrobem sv. Petra upravena tak, aby kněz mohl slavít eucharistii přímo nad ním. Podlaha presbytáře byla tehdy zvýšena a do středu pódia byla umístěna tzv. fenestella confessionis, mříž, za kterou bylo možné vidět přímo hrob apoštolův. Protože bazilika stála za hradbami města a mohla se stát snadným cílem nájezdníků, bylo třeba hrob Knížete apoštolů bezpečně zajistit. Také proto nebylo možné vyhovět častým žádostem o relikvie sv. Petra – místo nich si poutníci i delegace panovníků odvážely z Říma tzv. brandea, kousky plátna, posvěcené dotykem s apoštolovým hrobem.

Mnohá díla, která zdobila Konstantinem vybudovanou baziliku sv. Petra, jsou dnes ztracena. Důležité svědectví o nich však zachoval papežský notář, Giacomo Grimaldi, který dostal na konci 16. století za úkol pečlivě zdokumentovat všechno vybavení staré baziliky, před tím, než celá musela ustoupit nové stavbě. Díky této vzácné účtce k práci předků se tak zachovaly nákresy a tailní popisy oltářů, mozaik, relikvií, maleb i všech dalších věcí, svědčících o dlouhé kulturní historii křesťanství.

Téměř dvanáct staletí zachovala Vatikánská bazilika podobu, kterou jí vtiskli Konstantinovi architekti a kameníci. Dnešní kapitolu věnujeme některým důležitým událostem středověku, které zanechaly ve staré bazilice viditelné stopy: ať už jsou dnes v novém kontextu, pietně uložené v kryptě či muzeu, nebo zůstaly jen na starých rytinách a kresbách. Vydejme se tedy za dávnou minulostí našich křesťanských předků.

Necelých dvě stě let po vybudování baziliky bylo jistě třeba výraznějšího obnovení stavby. Ujal se ho papež Symachus, jehož pontifikát spadá do počátku 6. století. Nechal vyzdobit baziliku mramory a mozaikami, nově upravil atrium a k rozlehlému vatikánskému komplexu přidal novou stavbu: mauzoleum apoštola Ondřeje, nad kruhovým půdorysem po levé straně baziliky. Tento typ stavby, tzv. martyrium – se stalo obvyklým architektonickým vyjádřením úcty k významnému mučedníkovi – přejímaný samozřejmě později i dalšími, kdo sobě či svým blízkým chtěli zaručit nepomíjející památku přechodu na věčnost. Jedním z prvních podobných křesťanských staveb je mauzoleum dcery císaře Konstantina, Konstancie, s nádhernou mozaikovou výzdobou, doposud zachované při bazilice sv. Anežky za hradbami.

Vraťme se však k Vatikánu. Za papeže Symacha totiž vyrostlo při bazilice ještě další, tzv. císařské mauzoleum pro členy císařské rodiny. Později, v polovině 8. století do něj bylo na žádost francouzského krále Pipina Krátkého přeneseno z katakomb tělo sv. Petronily –

považované lidovou tradicí za dceru apoštola Petra. A rotunda se začala všeobecně nazývat „kaple francouzských králů“. V místech, kde kdysi stála je dnes oltář sv. Josefa v levé příčné lodi baziliky.

O vnitřní výzdobu baziliky se významně zasloužil ještě v polovině 5. století papež Lev I. Všechna volná místa na dech hlavní loď tehdy pokryl velkolepý freskový cyklus, zobrazující důležité události Starého i Nového zákona. Víme o něm dnes jen ze zachovaných akvarelů a z popisu Giacoma Grimaldiho (autora podrobného popisu staré baziliky před jejím stržením). Význam Grimaldiho záznamů je nedocenitelný – zřetelně ukazuje, jak se tradice obrazových cyklů – nazývaných později Biblí chudých či nevědomých, tzn. negramotných, šířila a inspirovala podobná obrazová vyprávění biblických příběhů po celé Evropě.

Papež Lev Veliký dal provést také mozaiku na hlavní fasádě baziliky: jako námět zvolil Zjevení sv. Jana: uprostřed fasády stál Beránek mezi apokalyptickými bytostmi – lvem, býkem, anděl či člověk a orel – pod nimi se uklánělo čtyřicet starců v hluboké adoraci. Výzdoba baziliky tak nabyla úplnosti: Před očima poutníků se otevřel nejzazší rozměr církve, směřující, putující a toužící po končené obnově, po Nebeském Jeruzalému na konci věků.

Ve vatikánských grotách – tedy v kryptě dnešního chrámu – se zachovaly zbytky skvělé mozaikové výzdoby další z menších stavbiček, které se nakupily kolem baziliky. Oratoř zasvěcenou matce Boží vybudoval na počátku 8. století papež Jan VII. Podle zachovaných fragmentů patřila výzdoba k nejkrásnějším mozaikám své doby: zobrazovaly velký kristologický cyklus a historii sv. Petra a Pavla. Vedle řady míst v Itálii se zbytky vzácných mozaik dostaly například i do Puškinova muzea v Moskvě.

V téže době – tedy na začátku 8. století – byl portikus před atriem vyzdoben obrazy prvních šesti ekumenických koncilů. O pár let později dostal papež Řehoř III. (731-741) darem šest tordovaných sloupů, které umístil před presbytář, jako ještě slavnostnější rámec hrobu apoštola Petra, ozdobeného podobnými sloupy. Najdeme je v bazilice dodnes: osm z nich umístil barokní sochař a architekt Bernini v horním patře pilířů nového chrámu, jako slavnostní edikuly, rámuující balkónky, z kterých se ukazovaly nejvzácnější relikvie.

Pamětihodnou událostí dějin raného středověku byla korunovace Karla Velikého. Na vánoční vigílii roku 800 položil Karlovi na hlavu císařskou korunu papež Lev III. I na tento důležitý moment historie západoevropského křesťanství se zachovala v dnešní bazilice památka. Nedaleko hlavního vchodu je ve dlažbě umístěn disk z červeného porfyru. Původně ležel vpředu, při hrobu Knížete Apoštolů: právě na něm pokleklo počínaje Karlem Velikým 23 králů a císařů, kteří byli z papežovou rukou pomazáni na panovníky „z Boží milosti“.

V téže době – tedy na začátku 8. století – byl portikus před atriem vyzdoben obrazy prvních šesti ekumenických koncilů. O pár let později dostal papež Řehoř III. (731-741) darem šest tordovaných sloupů, které umístil před presbytář, jako ještě slavnostnější rámec hrobu apoštola Petra, ozdobeného podobnými sloupy. Najdeme je v bazilice dodnes: osm z nich umístil barokní sochař a architekt Bernini v horním patře pilířů nového chrámu, jako slavnostní edikuly, rámuující balkónky, z kterých se ukazovaly nejvzácnější relikvie.

Pamětihodnou událostí dějin raného středověku byla korunovace Karla Velikého. Na vánoční vigílii roku 800 položil Karlovi na hlavu císařskou korunu papež Lev III. I na tento důležitý moment historie západoevropského křesťanství se zachovala v dnešní bazilice památka.

Nedaleko hlavního vchodu je ve dlažbě umístěn disk z červeného porfyru. Původně ležel vpředu, při hrobu Knížete Apoštolů: právě na něm pokleklo počínaje Karlem Velikým 23 králů a císařů, kteří byli z papežovou rukou pomazáni na panovníky „z Boží milosti“.

Z karolínské doby pochází také jedno z nejvzácnějších uměleckých děl chovaných v bazilice, tzv. Cathedra Petri: nevelký dubový trůn, zdobený slonovinovými reliéfy, které zachycují historii frankých králů, ale také mýtické Herkulovy činy a další výzdobu doby tzv. karolínské renesance. Dnešní návštěvník najde v muzeu vatikánské baziliky jen kopii tohoto trůnu, věnovaného Karlem Velikým. Jeho originál nechal v 17. století papež Alexandr VII. vložit do monumentálního bronzového trůnu, nadnášeného čtveřicí západních i východních otců církve v závěru nové baziliky. Idea církevní i světské – můžeme říci dnešním výrazem politické - moci tak byla v barokní době znovu spojena: kdo by však chtěl vidět v Berniniho skvělém díle výraz ambiciózní papežské vlády – patrně by se pletl: Cathedra Petri, Stolec sv. Petra, je totiž prázdný. Promlouvá z něj jen ten, koho vyvolí Duch Boží, který vane jak chce a kdy se mu zlíbí; nejen víra, ale i dějiny církve ukazují, že tak, aby křehká loďka Kristovy církve neztroskotala.

V minulém díle našeho cyklu jsme dospěli v pouti dějinami svatopetrské baziliky do doby Karla Velikého, na počátek 9. století. Po období rozkvětu západoevropského křesťanství však měla přijít doba zmatků. Jak tomu bývá, odrazila se nepokojná století v osudech chrámů, vatikánskou baziliku nevyjímaje.

Necelé půlstoletí po slavné korunovaci Karla Velikého, vyplenili baziliku 23. srpna 846 Saraceni. Událost, která otfásala celou křesťanskou Evropou, dala impuls k opevnění vatikánského komplexu. Papež Lev IV. začal záhy budovat hradby, slavnostně vysvěcené roku 852, a jméno zůstalo spojeno s Vatikánem spojeno: začalo se mu říkat Civitas Leonina.

Papežové 10. a 11. století, příliš zaměstnaní vlastním politikařením a vnitřními nepokoji Říma nezanechali velká díla. Další z významnějších změn v tehdy již osm století staré bazilice provedl ve 12. století papež Kalixtus II., který nechal znovu vyzdobit hlavní oltář. Nová, velkolepější oltářní architektura skryla oltář vybudovaný Řehořem Velikým.

Na přelomu 12. a 13. století byla apside baziliky vyzdobena velkou mozaikou, která zůstala na místě až do roku 1592, kdy byl původní závěr baziliky zbourán: v jeho místech stojí pod Berniniho baldachýnem dnešní papežský oltář. Mozaika, k níž se po tři staletí obracely oči poutníků, zobrazovala Krista, žehnajícího ze svého trůnu. Po stranách ho doprovázeli svatí Petr a Pavel, stojící v travnaté krajině plné nejroztodivnějších květin a zvířat – pod drobnohledem, s kterým se románské umění podívalo stvořenému světu. Kristův trůn spočíval na pahorku. Z něho proudily čtyři rajské řeky symbolizujících zdroj živé vody, ke kterému se skláněli čtyři jeleni, jako obrazy duší žízňící po živém Bohu. (Žalm 42) Pod scénou v širokém pruhu ze symbolických měst – Betléma a Jeruzaléma – vycházely ovečky,

směřující k centru, kde na trůnu stál Beránek Boží. Při něm pak po stranách zobrazovala mozaika objednavatele výzdoby, papeže Inocenc III. a z druhé strany alegorickou postavu Římské církve. Fragменты dvou naposled jmenovaných postav se zachovaly v Muzeu města Říma (Museo di Roma), jako jediné kusy velkolepé mozaiky spolu s zobrazením Fénixe – legendárního ptáka, který na konci života shoří a znovu povstává ze svého popela – a který se proto stal v představách křesťanů symbolem věčného života.

O další výzdobu svatopetrské baziliky se zasloužil v 70. letech 13. století papež Mikuláš III. Kromě toho, že nechal postavit kapli sv. Mikuláše, kde po pouze tříletém pontifikátu měly spočinout jeho kosti, dal umístit do hlavní lodi sérii papežských portrétů kruhového formátu, nechal postavit nový papežský oltář a bohatým freskovým cyklem vyzdobit fasádu baziliky. I tyto fresky vzaly za své až na konci 16. století: zobrazovaly skutky apoštolů Petra a Pavla v Římě, historie papeže Silvestra a císaře Konstantina a ve dvou scénách také samotnou stavbu a vysvěcení baziliky. O podobě cyklu dnes podávají – kromě vícekrát zmiňované Grimaldiho dokumentace – zobrazení sv. Petra a Pavla uchovávané v muzeu při bazilice.

Mezi nejvýznamnější díla středověké epochy v bazilice patří náhrobek papeže Bonifáce VIII., který si kolem roku 1296 objednal u věhlasného sochaře, Arnolfa di Cambio, zachovaný ve Vatikánských grotách. Původně stál v kapli, kterou dal papež postavit pro svého jmenovce, Bonifáce IV., papeže ze 7. století, jehož ostatky spočívaly v bazilice. Na výzdobě skvělé kaple se podílel také mozaikář Jacopo Torriti. Jeho skvělé dílo však známe dnes jen z popisů. Z Bonifácovy kaple, která byla skvostem gotického slohu v bazilice dnes zůstal jen sarkofág s ležící postavou papeže ve vatikánských grotách.

Ve 14. století papežové sídlící v Avignonu o baziliku příliš nedbali. Přesto nebylo pro baziliku - z hlediska dějin umění – tak docela stoletím úpadku. Zasloužil se o to zejména kardinál Jacopo Stefaneschi, kanovník u Sv. Petra a mimořádná osobnost římské kurie. Jeho zásluhou vznikl velký deskový oltářní obraz pro hlavní oltář, dnes k vidění ve Vatikánské obrazárně, a slavná mozaika Navicelly od ještě slavnějšího malíře, Giotta: jeden z Giottových andělů zůstal ve Vatikánských grotách. Později však bazilika začala pustnout. Jeden z Petrarkových listů z roku 1366 dokonce říká, že byla beze střechy, vystavená všem rozmarům římského klimatu.

Obrat nastal až se zvolením Martina V. na – pro Čechy neblaze proslulém – koncilu v Kostnici roku 1417. Papež z římské rodiny Colonna odmítl žít v Avignonu a na konci září roku 1420 slavnostně vstoupil do Věčného města. Léta jeho pontifikátu přinesla první vlnu zájmu o všechno umělecké a ideální v duchu obdivu k zašlým dobám – jinými slovy vlnu renesančního humanismu.

Z významnějších děl této poslední epochy existence staré konstantinovské baziliky připomeňme bronzovou bránu od významného teoretika i praktika architektury, Antonia Averlina, řečeného Filarete. Brána objednaná před polovinou 15. století papežem Evženem IV. nebyla později vykázána mezi muzejní kousky: po ukončení stavby nové baziliky byla vsazena do hlavního vstupu.

Dvanáct století proměnilo baziliku k nepoznání. Vše, co bylo které době drahé a vzácné, bylo zaručeně možné najít v některém z koutů baziliky. Nešlo však jen o drahé mramory a sochy, látky, goblény a bohoslužebná roucha ze vzácných materiálů. Kam oko pohlédlo stál také nějaký oltář – nejen v kaplích, ale i při sloupech baziliky. Počet oltářů daleko přesáhl stovku. Samotná stavba byla obložena kaplemi nejrůznějších forem a určení.

Poutníci se však v bazilice neúčastnili pouze mší, kterých bylo možné sloužit současně i několik desítek. Ke svatému Petrovi se putovalo také za významnými relikviemi. Jejich význam pro středověkého člověka snad lze přirovnat k významu správně definovaného axiomu pro novověkého vědce. Jejich dotyk však pro náboženského člověka jistě nebyl jen dotykem prstu nevěřícího Tomáše. Patřily do jeho kosmu, byly jedním z důležitých kamenů jeho porozumění Božímu universu. – Co se dnes může jevit jako morbidní zájem, bylo pro naše křesťanské předky, méně posedlé hrůzou ze smrti, ujištěním o společenství svatých a o dějinách církve ústících do velkolepé věčnosti.

K nejvzácnějším z relikvií uložených v bazilice patřila na prvním místě od VIII. století Veroničina rouška – zvaná Volto Santo, Svatá Tvář, kterou zanechal Kristus plátně při své cestě na Kalvárii. Až v 15. století, na prahu novověku, získala bazilika další dvě vzácné relikvie: Svaté kopí, zvané též Longinovo kopí, podle v apokryfech zachovaného jména vojáka, který probodl Kristův bok. Po dlouhé historii se kopí dostalo z dobyté Konstantinopole do Říma až roku 1492. A konečně hlavu sv. Ondřeje, Petrova bratra, kterou papež Pius II. získal po dobytí Peloponésu Turky. Slavnostně byla přenesena do baziliky roku 1464. Dnes už v bazilice není. Papež Pavel VI. ji totiž roku 1966 věnoval městu Patraso, kde sv. Ondřej zemřel.

Když se Julius II. (1503-13) nedlouho po svém zvolení na papežský stolec rozhodl modernizovat baziliku sv. Petra tak, že dovolil, aby zcela padla její nejdůležitější část – totiž příčná loď, ke které přiléhala apsida s apoštolovým hrobem – byl to čin smělý, ba opovážlivý bez ohledu na zprávy o havarijním stavu chrámu.

Na samém počátku 16. století tak vstupuje Vatikánská bazilika do zcela nové fáze – výstižně charakterizované jedním z dobových italských teoretiků umění, Georgem Vasarim jako „obrovská a vznešená – strašná - stavba sv. Petra“. Otcem nového návrhu se stal nejslavnější italský architekt vrcholné renesance, Donato Bramante. O první podobě jeho projektu pro nový, moderní chrám se dnes znovu vedou debaty. Nicméně zachovaná pamětní medaile, provedená podle předběžného modelu chrámu, velmi dobře odráží dobové představy o ideální architektuře: podle ní měla být bazilika centrální stavbou, poskládanou z geometricky čistých prostorových těles. Jejím základem byl půdorysný čtverec, ze kterého představovala čtveřice apsid opatřených portály. Návštěvníkům vstupujícím do chrámu ze všech čtyř hlavních světových stran by se tak nabízel čtveřky stejný pohled. Hlavní prostor nad apoštolovým hrobem byl završen kupolí podobnou té, jakou má římský Panteon, a stejně jako na realizované stavbě, ji doprovázely čtyři nižší kupolové prostory, mezi rameny řeckého kříže: tedy kříže o stejně dlouhých ramenech, který tvořil hlavní vnitřní prostor.

Výše citovaný teoretik Vasari, autor Životopisů nejslavnějších malířů, sochařů a architektů, popsal Bramantův návrh slovy později často citovanými: říká, že Bramante na klenbu Maxenciovy baziliky vysadil kupoli Panteonu. Ruiny Maxenciovy baziliky tvoří dodnes nejmohutnější kulisu Fora romana – nejrozsáhlejší archeologické zóny, která ilustruje skvělost císařského Říma. Renesanční umělci, historici a první archeologové v novodobém smyslu neznali původní určení baziliky jako veřejného shromaždiště. Domnívali se, že byla

původně Chrámem míru. Její spojení s Panteonem, původně chrámem všech bohů, překřtěného v 7. století na chrám P. Marie Mučedníků, symbolizovalo vítězství křesťanství zpečetěného krví mučedníků nad pohanským Římem – tj. završení Římského míru křesťanským.

Ať už měl Bramante na zřeteli podobné myšlenky nebo ne, jisté je, že nechodil kolem ohromných ruin císařského Říma bez povšimnutí. Zbytky Maxenciovy baziliky, Diokleciánových a Caraccalových lázní ho musely inspirovat – a to především v řešení technických problémů spojených s tvarováním hmot na stavbě gigantického měřítka. Právě proporce stavby jsou tím hlavním, v čem se v dnešní stavbě původní Bramantovy plány projeví. Založením pilířů křížení začíná celé drama nové vatikánské baziliky.

Základní kámen prvního z pilířů položil papež Julius II. 18. dubna 1506. Dva a půl tisíce dělníků pracovalo na pilířích tři roky. Typicky římskou technikou pak byly v letech 1510-11 postaveny oblouky mezi pilíři s litou kazetovou výztuží. Zároveň byla podle Bramantova projektu dokončena také nevelká kaple v dórském stylu, která měla na staveništi chránit hrob sv. Petra.

Po smrti Julia II. dosedl na papežský stolec člen florentského knížecího rodu Medici, Lev X. Za jeho vlády se na stavbě vystřídal řada významných architektů. Po Bramantově smrti bylo vedení prací svěřeno Fra Giocondovi a Raffaelovi, který se pokusil vypracovat projekt podélné lodi, která by navázala na centrální stavbu nad apoštolovým hrobem. Podle posledních výzkumů se ale zdá, že ani Bramante neměl jasno, zda stavba repektovat ideální renesanční kánony, tedy má být centrální, nebo zda má respektovat tradiční rozvrh křesťanských chrámů, tedy podélný. Jedním z pádných argumentů pro druhou z variant bylo množství hrobů světců a významných osobností. Šlo tedy o to, aby se takto posvátná půda nedostala mimo chrám.

Po Raffaelově smrti se vedení stavby ujímá Antonio da Sangallo ml., který na staveništi doslova vyrostl. Nejprve pracoval jako tesař, později jako pomocný architekt. Dvacátá léta 16. století však nejsou pro stavbu šťastná. Roku 1527 dorazily do Říma vojska Karla V., tvořená zejména německými lancknechty, kteří za sebou zanechali takovou spoušť jakou ve Věčném městě nikdo nepamatoval. Zdálo se, že se blahobytného renesančního města dotkl prst Boží.

Vraťme se však k bazilice. S nástupem Pavla II. Farnese r. 1534 se vrátilo rychlé stavební tempo. Sangallo dostal za úkol postavit podle svého projektu velký model, na němž pak sedm let pracoval a který stál tolik co skutečný kostel. Na první pohled šlo o kompromis mezi původně plánovanou centrálou a podélným návrhem. Celek byl ovšem tak komplikovaný a nepřehledný, že lze bez nadsázky říct, že hlavním tématem bylo nekonečné „obcházení“ hlavního prostoru.

Jediné čím se nakonec Sangallo podepsal na dnešním stavbě je zvýšení podlahy téměř o tři metry. Není to změna bezvýznamná. Díky ní nepůsobí kolosální rozměry vnitřního prostoru dojmem nádražní haly.

Po Sangallově smrti v září roku 1546 nastupuje na výslovné přání Pavla III. do čela svatopetrské huti jednasedmdesátiletý Michelangelo. Počáteční zdrženlivost a nechuť, s níž se zdráhal ujmout tak velkolepého úkolu, jak nás o tom zpravují životopisci je pochopitelná. Kolem baziliky se nashromáždilo mnoho lidí, kteří ze stavby měli pohodlnou živnost. Michelangelo však nakonec papežovu naléhání vyhověl: ovšem pod podmínkou, že bude mít ve svém počinání zcela volné ruce a že bude pracovat zdarma „per amor di Dio.“

Svatopetrská bazilika se proměnila ve stavenišť. V minulém díle našeho pořadu o Vatikánské bazilice jsme dospěli k prvním pokusům o vybudování nového chrámu, které následovaly po smělém rozhodnutí Julia II. zbourat prastarou architekturu nad hrobem apoštola Petra. Nesmíme si však představovat, že bazilika byla srovnána se zemí naráz. S bouráním se začalo v nejdůležitější části, v křížení, loď byla prozatím ušetřena a bohoslužby v ní mohly pokračovat. Petrův hrob měl totiž od samého počátku dostat nový slavnostní baldachýn – kupoli ohromného chrámu.

Po spletitých událostech první poloviny století se stavby ujímá Michelangelo. Vatikánská Pieta, ho kdysi představila jako mladého sochaře, výzdobou sixtinské kaple vstoupil mezi nejslavnější malíře, a nyní čekala na více než sedmdesátiletého umělce ještě architektonická zakázka, kterou až do dnešních dnů následují architekti na celém světě.

Jeho prvním úkolem bylo z kostry – ke které můžeme tehdejší vatikánské stavenišťe přirovnat – vycídit podstatu architektonického tématu. Jak jsme již řekli, Bramante a jeho následovníci postavili pilíře kupole a s nimi bylo zadáno také celkové gigantické měřítko stavby. Sangallo později začal stavět závěry apsid, které v jeho pojetí měly mít jakýsi ohoz, se spoustou kaplí. Ironické věty, zachované v jednom z Michelangelových dopisů, dokládají, co si myslel o návrhu svého předchůdce: množství temných prostorů skýtá dobrou příležitost k páchaní ničemností: ke skrývání vyhoštěnců, k padělání peněz a dalším ničemnostem. Když se zešeří, bylo by při v řečeném kostele třeba pětadvaceti mužů, aby hledali, kdo zůstal skryt uvnitř a ještě by to nebylo snadné... Dále uvádí, že při stavbě Sangallova návrhu by se musela zbourat i část vatikánského paláce – ani sixtinská kaple by nezůstala netknutá. Takže by se zbořením toho, co se v posledních letech postavilo, příliš neztratilo – a navíc by se ušetřilo 200 tisíc scudů a 300 let času.

Když Michelangelo koncem roku 1546 vzal vedení stavby na sebe, postupoval úplně jinak než jeho předchůdci – jak už bylo řečeno, Sangallo stavěl sedm let jen model chrámu, který je dodnes zachovaný ve Vatikánských muzeích. Michelangelo přistoupil k úkolu jako sochař: za dva týdny vymodeloval v hlině první návrh – tzv. bozzetto. Jeho nevelký hliněný model znamenal přelom v dějinách architektury. Na rozdíl od renesančních představ mu nejde předně o proměřování dokonalých proporčních vztahů, ani o v sobě dokonalá stereometrická tělesa. Na prvním místě je celek, plastické tvarování hmoty a úsilí o gradaci centrálního prostoru ke svému těžišti – k monumentální kupoli. Oprošťuje své „téma“ od všech neužitečností a drobných detailů, obnažuje jeho strukturu – a neustále se dovolává původního Bramantova návrhu, kterého si nesmírně vážil. Až do své smrti pak Michelangelo hledá – jak dokládají desítky zachovaných skic – tvary jednotlivých článků a pro definitivní verzi se rozhoduje až když už není zbytků.

Skvělý Michelangelův záměr ocení dnešní návštěvník nejlépe při pohledu z vatikánských zahrad. Michelangelův chrám měl být centrálou nad řeckým křížem, nad kterou se nesla ohromná kupole. Michelangelo ji dokončenou už neviděl. Její stavbu však podle plánů uctívaného mistra dokončili jeho následovníci ve vatikánské huti Jacopo da Vignola a Giacomo della Porta.

Michelangelem navržená kupole se tyčí do výšky více než 120 m a její vnější průměr se blíží 60-ti metrům. Konstrukčně je michelangelovská část stavby – která zahrnuje dnešní křížení s ochozem – řešena jako dva čtverce pootočené o 90 stupňů. Obdivuhodné je však zejména způsob sochařského zacházení s hmotou. Právě odvaha tvarovat ohromné masy zdíva leží v základu Michelangelova nového pojetí architektury. Na fasádách baziliky zachází s dříve pečlivě sledovanými kánony, odvozenými z antických staveb, zcela volně. V rytmičuje okenní osy, sdružuje pilastry, vrství jednotlivé články. Tryskání vertikálních linií, zvýrazněné hrou světél a stínů, vyvažuje hluboký reliéf okenních otvorů.

Konstrukční význam zdí téměř zcela uniká v hlubokém reliéfu okenních otvorů a nik. Všechny dosavadní závazné složky architektury jsou tu uvolněny pro „službu výrazu“ v úsilí sochaře, který chce postojem a gestem zdůraznit výraz tváře.

Dynamické chápání celku předvedené v nesmírných hmotách a objemech svatopetrského chrámu, sochařská práce se světlem, rozpouštějícím obrysy tvarů, pronikání hmoty a prostoru, jak se děje ve ztvárnění kupole, to vše odkazuje jako předstupeň k barokní architektuře. Jejím hlavním tématem bude právě řešení konfliktu matérie a prostoru.

V interiéru, jako ho plánoval Michelangelo, na první pohled mnoho nezbylo: mramory a zlacené štuky posunuly jeho celkový ráz do poněkud jiné polohy. Nicméně by to právě on, kdo mu dal kontinuitu a určil jeho podobu. Každý další umělec, který na půdu Svatopetrského chrámu vstoupil, už nemohl jinak, než se srovnávat s ním.

Ve chvíli Michelangelovy smrti, roku 1564, však o osudu stavby ještě nebylo rozhodnuto. Vedle už značně pokročilého nového chrámu stálo ještě pětিলodí staré baziliky. Kromě toho se změnila celková nálada v církvi. S obdobím, po které stál Michelangelo v čele huti, se téměř přesně kryje doba trvání Tridentského koncilu – jako by stavba ještě jednou měla zrcadlit osudy celé církve.

K dramatickým debatám, které vedly nakonec k dostavbě chrámu tak, jak jej dnes známe, se vrátíme v dalším pokračování našeho pořadu.

Byl to Sixtus V., čínorodý papež z řádu františkánů, který v polovině ledna roku 1587 dal rozkaz k završení Svatopetrského chrámu kupolí. Nejdůležitějším architektonickým úkolem své doby pověřil Giacomu della Portu – tehdejšího hlavního architekta svatopetrské huti – a svého oblíbeného stavitele – inženýra, Domenica Fontanu. Architekti sledovali návrhy obdivovaného Michelangela poměrně přesně až na jednu změnu: zatímco plášť Michelangelovy kupole sledoval ideální půlkruhovou křivku, jeho nástupci zvolili převýšení o jednu šestinu. Až na malé doplňky byla kupole dokončena těsně před smrtí Sixta V. roku 1590.

Tím však k podobě hlavního chrámu všeho křesťanstva nebylo ještě řečeno poslední slovo. Mezi Michelangelovou centrálou a chátrající lodí konstantinovské baziliky ještě stála dělicí zeď. Na konci 16. století se rozpoutala živá debata, jak mají práce na staveništi pokračovat. Nejradikálnější názor zastával kardinál Cesare Baronio, věhlasný církevní historik a věrný následovník Filipa Neriho: se zaujetím archeologa protestoval proti stržení zbytku lodi Konstantinovy baziliky. Proti němu stáli obdivovatelé Michelangela, který se po smrti stal svrchovanou autoritou. V okruhu zastánců „buonarrotiánského mýtu“ vzniká z hlediska dějin estetiky zajímavé pojetí non finita – nedokončeného díla, které je třeba respektovat jako výraz tvůrčího záměru autora. V tomto smyslu přicházelo v úvahu jedině dokončení chrámu tak, jak se domnívali, že by jej dokončoval Michelangelo – a to ještě nejspíš až se souhlasem římské Akademie.

Zřejmě již v 70. letech 16. století sepsal Tiberio Alfrano zajímavé pojednání o podobě staré a nové stavby, o to vzácnější, že bylo doplněno velmi podrobným nákresem staré baziliky s popisem všech oltářů a důležitých míst a také s přesným náčrtem dosud postavených částí nového chrámu. Alfrano však podotýká jednu důležitou věc: podle něj by měl mít hlavní křesťanský chrám spíše symbolickou podobu latinského kříže než centrální rozvrh – obvyklejší u pohanských chrámů. Netají se však ani obdivem k Michelangelově stavbě: srovnává ji s Jeruzalémským chrámem, vidí v něm shromaždiště věřících celého světa a předstupeň slávy Nebeského Jeruzaléma.

Když v květnu roku 1605 nastoupil na papežský stolec Pavel V., stává se dokončení baziliky jeho prestižním zájmem. Přestože za jeho předchůdce, Klementa VIII. byla opravena střecha konstantinovského pětিলodí, jeho celkový stav byl špatný ba nebezpečný. Z dochovaných zpráv lze usoudit, že po té, co Pavel V. sdělil kardinálskému kolegiu vysokou částku nutnou, pro případné restaurování staré baziliky, neměl už námitky proti jejímu stržení nikdo. Papež nařídil kardinálu Pallottemu, který stál v čele zvláštní Kongregace pro baziliku, aby ze starého chrámu přemístili všechno zařízení: oltáře, náhrobky a dokonce i mozaiky. V té době byl také pověřen Giacomo Grimaldi, archeolog a kanovník u sv. Petra, aby všechny práce dokumentoval ilustracemi: tak vznikla vzácná dokumentace, obsahující zprávy jak o původním tak o novém umístění všech cenných památek Vatikánské baziliky. Mimo jiné se tak vyšlo vstříc předpisům pro liturgické prostory platným po Tridentském koncilu: všechny náhrobky, památníky a podobné monumenty, ne přímo související s liturgií, byly vykázaný buď do soukromých kaplí nebo na jinak vyhrazená místa. Nic totiž nemělo rušit hlavní prostor, jehož výlučnou dominantou měl být hlavní oltář se svatostánkem.

Roku 1607 byl vypsán konkurz na nového architekta, který chrám sv. Petra dokončí. Přihlásili se téměř všichni významnější architekti té doby. Ze soutěže vyšel vítězně Carlo Maderno, původem z Bissone u Lugana, v dnešním Švýcarsku. Z variant zachovaných projektů lze vyčíst, co vedlo nakonec kardinály k rozhodnutí pro dostavbu lodi: Michelangelova stavba, přes všechny novinky, kterými ovlivnila další generace architektů, postrádala některé prostory, z praktického hlediska důležité. Bylo třeba připojit sakristii, chór kanovníků a fasádu s loggií požehnání.

Od podzimu roku 1607 se začalo budovat hlavní průčelí chrámu. Do roku 1611 tak vzniklo jedno z děl architektury vzbuzující neustálou polemiku: především proto, že její monumentální kulisa postavená před dlouhou hlavní lodí baziliky, která navázala na východní

rameno michelangelovské centrály, zakrývá při pohledu z prostranství před chrámem všemi obdivovanou kupolí. Ve skutečnosti se však Carlo Maderno nechával vést úctou k Michelangelovi.

Podle starých plánů, které sice nejsou přímo z Michelangelovy ruky, ale vznikly krátce po jeho smrti, se usuzuje, že plánoval portikus po vzoru římského Panteonu, nesený dvěma řadami sloupů: v první měly být čtyři, v druhé jich mělo být šest. Maderno se návrhem inspiroval: rytmizace jeho fasády je vlastně variací na Michelangelovo téma - jakoby se pokoušel stlačit sloupy do jediného prostorového plánu. Hrou tříčtvrtěsloupů, polosloupů a pilastrů v kolosálním měřítku zvládl ohromnou šířku průčelí a v jemné gradaci ke středu se dokázal vyhnout nebezpečí, že výsledek dopadne jako běžná palácová fasáda. Další prvek odrážející jeho úctu k velkému předchůdci, dnes už bohužel neoceníme. Později přidané vnější osy fasády totiž zakryly pohled na michelangelovské závěry příčné lodi – které podle Madernova původního záměru měly v daleké perspektivě rámovat jeho průčelí.

Přestože Maderno ctil Michelangela kde jen mohl, nelze mu upřít značnou invenci v utváření dnešního interiéru. Vytvořil totiž trojlodí zvláštního charakteru. Jeho boční lodi, kterým slouží jako úběžníky oltáře na pilířích křížení, vnímáme jako samostatné lodě jen díky ohromným rozměrům chrámu. Ve skutečnosti jsou spíše průchody mezi vtaženými pilíři, které vynášejí mohutnou valenou klenbu římského typu. Každý prostor mezi nimi je vlastně předsíní kaple, je zaklenut oválnou kupolkou a původně měl rafinovanou světelnou režii díky důmyslně vybudovaným světlíkům, které přispívaly k dojmu odlehčení této nosné části stavby.

Maderno upadl v nemilost mnoha badatelů proto, že byl podle jejich názoru ničitelem michelangelovského záměru. Při bližším zkoumání však stále více vychází najevo, že byl nápaditým architektem a se zakázkou, podmíněnou mnoha předem danými limity, si dobře poradil. Jeho stavba je bezpochyby jedním z nejvýznamnějších výkonů římského raného baroka. Díky němu mohl také 28. června roku 1621 Pavel V. s hrdostí ohlásit občanům města Říma, že hrubá stavba hlavního křesťanského chrámu byla dokončena.